

M
248.483 OSZK

EGY
MAGYAR BÁRD
SORSA

GYÖNIGÉZA
ÉLETE ÉS
KÖLTÉSZE

IRTA:
NAGY LAJOS

Con

E
M
S

BIRCH

Commemorative

EGY MAGYAR BÁRD SORSA

GYÓNI GÉZA
ÉLETE ÉS
KÖLTÉSZETE

IRTA:

NAGY LAJOS

BUDAPEST, 1917

BIRÓ MIKLÓS NYOMDAI MŰINTÉZETE IX., RÁDAY-UTCA 26

M 248.783

ORSZÁGOS SZÉCHENYI KÖNYVTÁR

1968/R Ieltár

ner
ról
rés
me
bán
elle
szé
szó
éle
poé
ven
szá
dat
hal
am

szü
lió
kér
Mil
dol
kö
ma
aki
rus
jut

Életutja, története

Gyóni (családi néven: Áchim) Géza élete még nem befejezett élet. Hozzáfüzött reményünk még arról beszél, hogy őt viszontláthatjuk s életének java-része majd még csak ezután fog lejátszódni. De ha megállunk vele a Kálvária magaslatán, hova magyar bárdnak osztályrészül jutott életsorsa őt eljuttatta, s ellebbentjük a fölötte elszállt évek fátyolát, azok be-szédesekké lesznek s harmincnégy esztendőnek ugy-szólván minden mozzanata arról tanuskodik, hogy élete: a magyar bárdok sorsa s futása: a magyar poéták gyöngyös göröngyös útján vezet s küzdelme, vergődése, önmagakeresése, megtalálása, mindebből származó nagy viaskodása nem más, mint az öntu-datra ébredt zsenik annyiszor megismétlődő élet-halál harca az érvényesülésért, a meghallgattatásért, ami számukra maga az Élet.

1884. június 25-én a pestmegyei Gyón községben született. Az ő születését, mint annyi más sok mil-lióét sem jelölte üstökös csillag; született, mert „ön-kéntelen az ember s mindenre születik“. Atyja Achim Mihály, evangélikus lelkész, a protestáns papi csalá-dok minden jellegzetességével, — anyja, kiről több költeményében rajongó szeretettel s szent fájdalom-mal emlékezik meg, meleg, mély érzésű asszony, akit e mély érzés, mely mindig mélabúival és szomo-rusággal jár, már korán az élő halottak sorába juttatott. Régen, huszonkét évvel ezelőtt, 1894 nya-

rán, legkisebb fiukat elveszítették s egy hur az édes anyja lelkében megpattant s azóta gyógyíthatatlan idegbajban szenved, a lelke körül sötétség, a szíve fölött néma fájdalom van. Mi természetesebb, mint-hogy az édes anyja e szent fájdalom rányomta bélyegét a gyermekekre is, különösen Gézára, akinek lelke, „e száz ezüst huru hárfa“, már akkor is minden hang iránt fölötte igen fogékony volt.

A gyermekkor első, gondtalan éveit 10 éves koráig Gyónon, a szülői háznál élte le. A Vay grófi kastélykert látta őt mindennapi vendégül s az aranyfürtös, okos nézésű kis Géza fiú, aki azóta nagygyá nőtt, még most is élénk és kedves emlékezetében van a kastély kései urának, gróf Vay Sándornak, amint édes atyjával, a tiszteletes urral, el-ellátogatótt. A kastély rejtelve s romantikája bizonynyal mély hatással volt élénk és fogékony lelkére.

Elemi iskoláit magánuton s a helyi népiskolában végezte. Tíz éves korában Szarvasra került, hol nagybátyja, Áchim Ádám főesperes vette gondjaiba s végeztette vele a középiskolát, akinek elhunytával a VII. osztályban már a csabai főgimnáziumban találjuk. Költői tehetsége, Isten-adta zsenije már gimnáziumi éveiben erősen megnyilvánult, amely lélek-bontakozást nemcsak a „diák-kamra“ és az ifjúsági önképzőkör csodálta meg, nyújtotta át az elismerés első pálmaágát, de elismerte az „Új Idők“ c. szépirodalmi lapunk is azzal, hogy a „Puszták kertben“ című versét elfogadta és leközzölte. Mi természetesebb, mint hogy csabai diáksága alatt a szívzenélő hurjai is zengésbe jöttek s a szép arcu poétát lányok és asszonyok kényeztették, bár a nők társaságában soha sem volt sok beszédű, csak nézni tudott szépen, sötét, mélyen fekvő, beszédes szemeivel. Tanulótársai közül meleg barátság fűzte Szolár Ferenc iskolatársához, amely baráti frigyét — az élet tűzpróbái között — a férfi évek is megpecsételték s lakótársához, Vidovszky Bélához, ki mint neves festő vívott magának sikereket. Kedvenc köl-

tői ebben az időben Reviczky és Vajda János voltak, a szomorú, fájdalmas hangok eme erőteljes poétái.

Iskoláit végezve, mindig az elsők között volt. Az érettségi vizsgálatokat mint praematurus állotta meg. Később, mikor a gyorsfutók seregéből az élet őt utszélre vágta, bizonyos öntudattal és jóleső büszkeséggel is emlékezik meg tanuló éveiről, érde-meiről: „Lehettem volna okos igás, Én is e bús élet-malomban, Thalesz, vén bölcs, az iskoládban Nem is oly rég az első voltam“.

Középiskolai tanulmányait befejezve, 1902 szeptemberében a pozsonyi evang. theologiai akadémia rendes hallgatói sorába iratkozott be. Lelkére bizonyynyal nagy hatással voltak a szülői ház élményei, az Aroni-család puritán, tiszta élete, az örök eszményt, az Életigét hirdető papi hivatás, — és mert szép termete, gordonka bugásu és szépségű hangja, nagy szónoki készsége már előre is sikert, jövőt biztosított számára, életcélul és pályául a pap-ságot választotta.

Pozsonyban a Theologiai Otthon lakója lett. Tanárai közül nagy hatással voltak reá dr. Masznyik Endre és Stomp László, mint a liberális theológiának lelkes hívei. Már mint elsőéves theologus, foglalkozott egy főiskolai ifjusági lap eszméjével, amit „Szines Lapok“ címen akart megindítani, de ebbeli terve csak terv maradt mindörökre. Mint másodikéves theologus állt be egyik pozsonyi lap, a „Nyugat-magyarországi Hiradó“ szerkesztőségébe. Erre részben az anyagi megélhetés is készítette, de megírói becsvágya is sarkalta. Közzétett versei és makámái kapcsán neve a városban csakhamar közkedvelté is let. Ebbe a korba esik a nagy nyilvánosság előtt való megjelenése is első verses kötetével. „Versek“ cím alatt adott ki 1904 január havában egy kötetnyi poémát, szálló dalaival bebocsáttatást kérve az irodalom berkeibe. Ám a végzet úgy határozott fölötte, hogy azon a napon, amelyen verses kötete elhagyta a sajtót, a Theol. Otthon egy ma-

gára zárt szobácskájában gyilkos fegyvert irányított szívének. Öngyilkossági szándékának oka, amint levelében jelentette, amerikai párbaj volt. Ellenfele a végzetes terminusra levelben figyelmeztette. Ő e figyelmeztetésnek a férfiúi becsület kötelességtudásával tett eleget, de szerencsére, gyakorlatlan kézzel, mert a golyó csak a bordákat zúzta; a fölgőgyulás lehetősége meg volt. Pozsonyban élő ellenfele a továbbiak alól egy anonym levelben fömentette. E majdnem végzetes tette azonban döntött sorsa fölött is. Öngyilkossági kísérlete miatt a theológián lehetetlenné vált s ő le is vonta a konzekvenciát; a theológiáról kilépett. Ám fölgőgyulva, azért egy ideig Pozsonyban maradt s a Nyugatmagyarországi Híradónál dolgozott. Írói fejlődésére azonban nem a szerkesztői szobák levegője volt hatással — mert hisz az csak robotmunkával terhelte — hanem inkább egy kis lelkes írói gárda, amely A l b e r t Jóska kezdeményezésére és vezetésével a pozsonyi hivatásos tollforgatókat magában foglalva, Gyóni Gézát is felölelte. Az írói gárda félig komoly, félig humoros címe: „Soh'se halunk meg asztaltársaság“ volt.

(Humoros vonatkozásában jelezte a cím a kör hangulatát összejövetelek alkalmával. Komoly vonatkozásában pedig azt a hallhatatlanságot, amely minden tollforgató lelkében titkos vágyképen ott rejtőzik.) E lelkes írói gárda halhatatlanságai hetenként egyszer összejöttek a fehér asztal körül, s oda elvitték legujabb és legjobb írásos dolgaikat, ahol azokat fölolvasták, egymást kölcsönösen megbírálták, irányították, csiszolták. E körben megjelentek időnkint, mint meghívott vendégek, jónevű fővárosi írók is (Palágyi Lajos és mások), a pozsonyi közönség elé pedig az akkor még gyönyörű missziót, kulturális célokat teljesítő „Toldy-Kör“ irodalmi estélyein léptek, hol Albert Jóska humoros előadásában egyenkint mutatta be a kör „halhatatlanságait“. Ennek a kis gárdának a legfiatalabb és legkedvesebb — de amint az idők is beigazolták — egyben a legerősebb vé-

náju tagja: Gyóni Géza volt, kinek a Toldy-kör estélyein egy-két versét megzenésítve is előadták. És bár a maga útját járta is, a kölcsönös hatás termékenyítőleg hatott reá is, ha másképp nem is, de mindenestre a körben ébren tartott írói becsvágya arra sarkallta, hogy ne engedje iratlanul elszállani lelke fölött az ébredő dalokat és érzéseket, de fölfogjon azokból egyes színeket és hangokat, nehogy a legközelebbi összejöveten másé legyen a pálma és az elismerés. S a becsvágy ez ébrentartására nála abban az időben még igen is nagy szükség volt. Mert jellelvonása, az élettél való harca és akarása akkor még közel sem volt oly erős és imponálóan megnyilvánuló, mint ahogy przemysl-i dalaiban, erős verésű háborús verseiben áll előttünk a maga teljességében és nagyságában, de sokkalta inkább jellemzi őt az akkori időben „Aratás nélkül” c. verse: „Sarlóval a gondosak vidosan Indulnak a bő aratásra, Galambok raja bűgva suhan Termő mezőkre, kövér kalászba. Fehér galambom... az se marad... Fényes puha tolla messze ragyog. S csak nézek utána. Lábam alatt vetetlen, meddő, koldus ugarok”.

Ez aratás nélküli „mélázó nagy gyerek”-re kétségtelenül nagy hatással volt az az irodalmi est, a mikor a Toldy-körben fölolvasta többek között: „Anakreon a bölcssekhez” c. nagyon szép poémáját (Szomoru szemmel, 35. oldal) s több kiválóság közt üdvözlői sorában ott volt mestere, tanítója: dr. Masznyik Endre theol. igazgató is, aki meleg kézszorítással és megértéssel mondotta neki: Kedves Gyóni barátom, maga bucsut mondott nekünk, de úgy látom, a mi büszkeségünk mégis csak a g a lesz. Masznyik e jóslatszerű szavait — melyek azóta már teljesedésbe mentek — nagy szeretettel idézte mindig.

Különben pozsonyi évei már minden tekintetben a felődés biztos fokait tüntetik föl életében. Amint külsje, kemény, szabályos, nemes metszésű arca, ameyre hosszú, szép szőke haj omlott, a legjobb benyomással volt mindenkire; ugy lírai hevével, dalai-

nak szomorú zenéjével egyre gyűjtötte maga köré barátai és tisztelőinek számát s poémait az írói estéken még akkor is szívesen felolvasták, mikor ő már nem volt Pozsonyban.

Pozsonyból — ugrálszik — az édes atyái akarat szölgötta haza falujába, hogy a bizonytalan, kezdő poétai ételtel fölhagyva, valami biztos existencia után nézzon. Szülőfalujába, Gyónra kerülve, hogy a szülői házat otthonlétével ne terhelje, vagyis, hogy valamit lendítsen a háztartás gondján, a jegyzői hivatalba járt el adókönyveket készíteni. Zsenije azonban akkor már nem hagyta megnyugodni a polgári foglalkozások közepett, követelte jogait és egyre készttette őt a neki kitűzött ut megkeresésére. Így írói hajlamainak és ösztönének hódolva, melesleg lapot indított: „Alsódabas és Vidéke“ címmel. Az előfizetők táborát barátai és tisztelői alkották, akik bizonynyal szívesen áldozták a pár koronát a lap megindításakor, hogy kedves poétájuknak alkalom adassék írói kedvtelésére. Ám ni sem természetesebb, minthogy ily alapon és forrásból lapot fönn tartani nem lehet s így a lap másfél éven belül financiaális ügyek miatt meg is szűnt. Szerkesztője pedig a jegyzői hivatal poros aktái közén szorult megint. Csak a kedves dabasi esték hoztak némi szint és hangulatot életébe. Mert ezek szépek és meghitték voltak. A dabasi „rózsa-ifjak“, a dabasi lányok, de meg a vigkedélyű, a régi társaséletet és nemesi világot istápolni akaró családapák is örömmel látták körükben Gyóni Gézát, mert tudták, hogy ha éjjél előtt nem is, de éjjél után a jó dabasi boroktól, no meg Kedvese beszédes szemeitől föltűzölve, lesz szavalat, lesz új versmondás, lesz pohárköszöntő; szóval lesz kedv, lesz tánc, lesz minden, ami a régi jó dabasi időket, dabasi bálakat juttat az öregek eszébe.

Ezeknek a kedves, meghitt estéknek az átélése és a gyóni Vay-kert (melynek magánya, pusztulása neki oly sok ihletett, órát adott) íratta meg vele „A

gróf
élet

kert
pász
bizon
véná
regés

ugy
szöb
sutto
robot
szót

M
mint
elősz
atyját
előirt
beréb
lyam
évet,
Pester
Arany
tanfol
csak
hoz. E
talba
A

grófi kastély“ című remekét, amelyben egy darab életet tár elibénk a rokokós, édes regés világból:

„Muzsikás, édes, mámoros éjjel
Össze kacagnak vertezüst kupák,
S a zenés termen, halk csendüléssel,
Lánynevetés nesze surranik át“.

Azok a kedves dabasi esték s az elhagyott grófi kertben töltött ihletteljes percek és a kedvessel átélt pásztorórák így magukban szépek is lettek volna és bizonyára méltók is egy újkorbéli Lantos, egy erős vénáju modern flegedős életéhez, de amint a régi regés világ helyett is:

„Uj század jött. Harcos, acélos,
Bátor szemében gúny, nem alázat
És nőni kezdtek a kastély tövén
A faluvégi bús bogárházak“ —

úgy a poéta álmaiba is, aki a kastély kopottas küszöbén „lágy párfümillat halk puha szárnyán ébredő, suttogó, édes beszédet“ hallgatott, — közbeszólt a robotos élet is mindennapi gondjaival és új vezényszót mondott ki: kenyér után, existencia után nézni.

Másfél évig volt a jegyzői irodában, mint írnok, mint gyakornok s ez megadta a gondolatot, talán először nem is neki, hanem az Öreg urnak (így szokta atyját mások előtt nevezni), hogy a törvény által előírt gyakornoki évnek birtokában 1906. szeptemberében Budapestre menjen a közigazgatási tanfolyamra beiratkozandó. S úgy is történt. A következő évet, mint a közigazgatási tanfolyam hallgatója, már Pesten töltötte. Am nem kívánczozott poéta elődjének: Arany Jánosnak nótárius székébe is jutni, mert a tanfolyamot befejező vizsgától visszalépett s megint csak visszakerült apai dorgatóriumra a szülői házhoz. Ekkor egy jó ideig a dabasi főszolgabírói hivatalba járt át írnoki minőségben.

Am az évek teltek s bár versei mind vérbeli köl-

tői tehetségről tettek bizonyosságot, lassacskán égni kezdett a lába alatt a talaj a szülői háznál is. Az Öreg ur nem méltányolva eléggé a foglalkozás nélküli zsenit, sulyos kritikával hibáztatta életét, eljárást. A lány szülei, akiknek házához járt, kezdettek nem jó szemmel nézni reá, mint célt és pályatévész-tett exisztenciára. A nálánál fiatalabb dabasi „rózsafajak“-ból is lett már valami, csak ő lézeng még odahaza tétlenül kenyér nélkül, kereset nélkül, avagy napidíjon rágódva. A lány ugyan titkon szerette őt s lelke egész rajongásával csüngött a poétán, aki minden este elvitte hozzá szép gyöngybetűkkel irt dalait s „Erzsike könyvé“-ben, e kiadatlan verskötetben füzte össze azokat a szép szüzi verseket, amelyeknek mindegyike fájdalmas, de mégis boldog öszinteséggel adta vissza az alaptónust: „Tudom, hogy álom, — gyönyörű, lehetetlen.“ S mi természetesebb, minthogy mindkettejük lelkét már rabul ejtette a kínos kérdés: mi célja lehet az ilyen szerelemnek? S Gyóni Géza megint ott állt a kérdések kérdése előtt. Az apai szemrehányás, a mellőzés árnya, az ajkakon már meg-megjelenő gunymosoly fölébresztették benne is az önváddal párosult szomorúságot, életcsömört s szíve megint a halállal kacérkodott. Minden lépését, minden mozdulatát ellenőrizni kellett s öcscse, Mihály hadnagy, ki élete őrállójául volt kirendelve, csak kirendeltsége hü teljesítésével s nagy lélekjelenlétével mentette őt meg újból az élet és a haza számára.

Erre az időre esik az, hogy egy keserű baráti levelének hatása alatt, — amit hozzám küldött, — Gyónra mentem hozzá, s rábirtam, hogy kísérletet tegyen félbeszakadt theologiai tanulmányainak folytatására. Mire megírta a föl vételért zörgető sorokat az eperjesi és soproni theologiókra, már nagy kedve is lett volna újból „igét és igazságot hirdetni“, — de kérését mindkét helyen elutasították. Pozsonyba pedig — ahol vezeklései után — most már szívesen vissza fogadták volna, nem engedte irni büszkesége. „Tudom, — írta egy akkori levelében, — ott befogad-

nána
ajtó,
„Az
tól,
mell

vetet
vel f

volt.
zeng
még

a nél
ságtá
ben. l
de sz
Ekkor
a köz
a bol
mig a
lapná
iskola
ment
ként
gyonk
szemr
hitte,

nának, de ahol egyszer már bezárult mögöttem az ajtó, ott zörgetni szégyenletes volna." Ekkor aztán „Az én papságom”-ban el is bucsuzik a papi pályától, amely bucsuba keserűség is vegyül, a hivatottság mellőzése kapcsán feltörő keserűség:

„Ijedt, megdöbönt sikoltásuk
Belévágott a zsoltáromba,
Pedig ki pusztán barangoltam
Óázt dicsérni tudtam volna”.

Majd kibékülve sorsával s bizonytalan hánytetett életével, az önvigasztalás „így van jól” elvével fordít hátat ő is a templomnak:

„Ah! Gipszangyalok soh'se láttak
Hálás, szent arcot oly pufókat,
Mint amikor mögöttem zajjal
A templomajtó becsapódott”.

Pedig helyzete ekkor már valóban tarthatatlan volt. „Száz ezüst huru hárfa a lelke, száz ezüst hurot zengett föl a dal”, — az élet pedig megtagadta tőle még a garasait is.

Sorsa végzetessé is vált volna, ha nagybátyja, a néhai szarvasi főesperes után — immár nagykorúságát elérve, — nem részesült volna némi örökségben. Pár száz forint volt csak az egész (1200 korona), de számára akkor mégis megváltás. Föllélegezhetett. Ekkor nyiltan azzal a vallomással, hogy vissza megy a közigazgatási tanfolyamra, titokban pedig azzal a boldog sejteléssel és reménységgel szívében, hogy míg az aranyai tartanak, sikerül majd valamely lapnál pozíciót szerezni, ismét Pestre került. Régi iskolatársához és barátjához, dr. Szolár Ferenchez ment lakni, kinek baráti és atyai gyámsága alá önként vetette magát és Dárius kincsének vélt kis vagyonszármazékát. Vele s akkor rendezte sajtó alá „Szomorú szemmel” című második verskötetét is, amelyről hitte, hogy megszerzi és megadja neki a föltételt arra,

hogy az életjogot immáron megkövetelje, kiereszolja a maga számára. Közigazgatási tanfolyamra ugyan nem, de annál többet járt könyvtárakba s ami csak módjában állt, hogy magát képezze, fejlessze, mindazt megragadta és fölhasználta. Ebben az időben ismerkedett meg személyesen *Nil*-l (Dapsy Gizivel), az akkori idők e nagyon kedvelt lánypoétájával s kiadott könyvei s megjelent versei kapcsán szellemileg: *Ady* Endrével, *Góg* és *Magóg* e harcós fiával, ki új idők új dalaival döngetett nehéz ércsapukat.

Nilnek finomsága, *Ady* Endrének mélysége, gazdag szókincse, ujszerű meglátásai és differenciáltsága nagyon jó hatással volt különben önálló s annyira jellegzetes és egyéni zsenijére. Verssel is köszöntötte *Ady* Endrét (Szomoru szemmel 79. oldal), de már e köszöntésből is kicsendül a büszke, nemes öntudat, hogy a magyar égen *Ady* üstökösön kívül van még más csillag is s büszke utat is jár még egynehány, mint ő maga is, „kinek bátor ivén mágnes szekere hiába rohant át.“

„Szomoru szemmel“ c. verskötetétől sokat várt. És méltán. Hogy bent élt a főváros lüktető zajában, lelke ezer új gondolattól termékenyült meg, meglátó, átölelő képessége fokozódott, szavai kifejezően muzsikáltak. Bizalma ekkor már teljes volt önmaga és jövője iránt. Mikor kéziratát a Franklin Társulat nyomdájának átadta, sugárzó öntudattal mondotta, — mikor célja, tervei, jövője iránt érdeklődtem, — „poéta maradok barátom, csupán *csak* poéta. Megmutatom, hogy van Magyarország oly kulturállam, hogy költőjét, ki minden évben szárnyra bocsát egy kötet verset, eltudja tartani anélkül, hogy az lélekölő munkát végezzen, vagy éhen haljon.“ De persze ezzel a bizakodással csak a baráti szív előtt mert szólni. S az eredmény is az lett, hogy verses kötetéről a szépirodalmi és a napilapok ugyan sok szép elismerő és méltató sorokat hoztak, de kötete existenciát nem nyújtott, nem biztosított számára. Pedig, amint *Szilágyi* Géza az *Új Idők* hasábjain hat magyar poéta között (Kemény S., Babits M., Mohácsi J., Peterdi A.,

Gyó
köt
is ny
akad
szik
tett
ez fo
inkál
fogla
fango
nak“
„mag
itélet
de az
désne
vakm
sok,
csaki
zódve
lik, m
jukat.
mény
keszt
ott is
bolta
befeje
alkalo
közka
lepte
viszor
arról
mint
önkén
bit vá
A
Borza
a köt
mékke
ablako
moru

Gyóni Géza, Kárpáthy A.) méltatta is: „Gyóni Géza kötetében művirágok mellett fojtó illatu tubarózsák is nyílnak. Szépen kicirkalmazott szavak után akadnak megkapó fölajdulások, melyekből kihallatszik egy agyongyötört, de büszkeségéről le nem tett igazi poéta sziv hangos dobogása.“ De nem is ez fontos, amit Szilágyi G. róla mondott, hanem inkább az egész cikk hangja, tónusa, amely hosszan foglalkozik először a reklámlirikusokkal, akiket „furfangos szélhámosoknak, vagy jóhiszemű mámorosoknak“ nevez s akikkel szemben a hat felsorolt poéta: „magyar is, uj is, s akiknek lármásabb ál-társaik itélete szerint egy a nagy hibájuk: tehetségük van, de az önérzetnek hazudott szemérmetlen pöffeszkedésnek hijával vannak. Mi ez? Együgyűség vagy vakmerőség? — kérdezik álmélkodva a reklámlirikusok, akik el nem tudják képzelni, hogy a versíráshoz csakis tehetség kell, ellenben meg vannak arról győződve, hogy a legrosszabb versük is menten jóvá válik, mihelyt ők maguk kulturális tettnek hirdetik nótájukat.“ Verses kötete tehát a titkon ápolgatott reménységet nem váltotta be. Hiába kopogtatott a szerkesztőségek aiján is állás, existencia után, itt is, ott is eredménytelenül. Kis pénzecskéjét pedig elrabolta tőle a pesti élet, (l. Szomoru szemmel 77. o.) s befejezte a boszniai és hercegovinai annexió, amely alkalomból ő is mozgósítva volt s viselte a *pionier*-közkatona kopottas ruháját, amelyben később meglepte a dicsőség, az elismerés. A katonasághoz való viszonya pedig az, hogy mikor a theológiát elhagyta, arról volt szó, hogy mint egyéves önkéntes, vagy mint kéthónapos póttartalékos fog-e szolgálni. Az önkéntességhez pénz is kellett volna, tehát ő az utóbbit választotta.

A katonaság ugyan akkor még nem izlett neki. Borzasztó volt ránézve a katonaélet, a pionier-munka, a kötörés, a síncipelés. Lelke egyébként is más eszmékkel, más tartalommal volt telítve s majd mentás ablakok kábitó illata állította meg, majd meg „szomoru társak, bus pogány fickók, tanyátlan népek,

szép szidottjaival“ volt bus ölelkezése (l. Szomoru szemmel 31. o.). Poéta lelke a háborútól visszariadt s az Élet szeretője még 1913-ban is energikus, az élet jogait és diadalát zengő gyönyörű symbolikus strófákban üzent hadat a háborúnak: „Caésár, én nem megyek“ című versével, melyekben antimilitarista egyénisége jut hatalmasan kifejezésre. — Dr. Szolár Ferenchez, akkor már sógorához, egy Sarajevóból irt levelében érdekesen számol be pionierkodásáról: „Ezt a hetet — írja a többek között, — még feltétlenül kubikolással töltöm, illetve most már sziklagörgetéssel. Ez jobban megfelel már egyéniségemnek. 60—70 m. magasban az építendő uttól, 5—6 mm.-ás köveket elszakítani az anyasziklától és legurítani. Ebben már van valami titáni. És ez kérlek nem háriáda. Ma különben nagymosást rendeztem a zsebkendőimmal. Ha hazamegyek, elcsapjuk a mosónőnket.“

Szegény pionier-közkatona, bizony mikor Sarajevóból visszajövet Sopront érintve, mentek Kornenburgba s a katona-vonatnak a soproni pályatestre való beérkezését táviratilag közölte velem s hogy a baráti sziv előtt el nem titkolható restelkedéssel kímászott egyik marhaszállító kupéból, de már az indóház éttermébe, hova aranyujtásos és kardbojtos „tiszturek“ özlöltek be, miattuk, mint közvitéz, nem mert velem bejönni a számára előre, külön elkészített villásreggeli elfogyasztására, nehogy valami kis tisztecske szigorú, kipurancsoló tekintetével kellen összetalálkoznia, — dehogy hitte volna még akkor s dehogy mertem volna én is hinni, akit e társadalmi igazságtalanság vele együtt vérig megalázott, hogy az a durva szövésű pionier ruha, mely szép testét fedte ildomatlanul s az a se cipő, se csizma féle pionier bakkancs, mely rajta lefegett, Gyóni Géza nevével még be fog jönni a történelembe is s önkéntelen hordozójuk még valamikor büszke is lehet reájuk.

Mikor pedig a politikai élet hullámai elsimultak s pionier ruháját levétette, megint csak a szülői ház adott neki menedéket. Pesten ugyan egy-két lapnál

megi
dolta
től ta
ebben
és m
gond
cudar
állást
ne pu
nagy
és sir
L
kedni
barát
leg ba
Napló
örömi
ronba
M
kenyé
uj ren
szerke
kedés
zódás
ben m
Minde
S haj
azt is,
tenciá
niségn
Sopron
mehet
ból Pe
nagy
Vagy
kérdé
kellett
tartott
amely
alapha

megint kísérletezett, de hiába. Én ekkor, ha rágon-
doltam, mindig egy végzetes lépésétől, elhatározás-
tól tartottam. Keserű humorral is ír egy ízben hozzám
ebben az időben: „Szerkesztői szoba, börgarnitúra
és még minden, amiről valaha álmodtam?! . . . Ki
gondol most ezekre. Mellem kitárom és belekiáltok a
cudar életbe: oh élet uzsorásai, csak egy kis irnoki
állást juttassatok s szivjátok ki a lelkemet, csak éhen
ne pusztuljak. Csak egy inci-finci dijnokságot, oh
nagytekintetű és méltóságos életbérlo urak, ahol élni
és sirni lehessen.“

Levele megrendített. Éreztem, hogy itt csele-
kedni kell. S levelezésbe is bocsátkoztam egy soproni
baráttal, Richly Rezsővel (kivel később ő is me-
leg baráti frigyét kötött) s pár hét múlva a Soproni
Napló hívta meg munkatársának. E meghívásnak
örömmel is tett eleget, 1910. szeptemberében Sop-
ronba utazva.

Most már kezében volt legalább a mindennapi
kenyér. Egy új város, új életet ígérve, új vágyakkal,
új reménységekkel. De aki ismeri a vidéki városok
szerkesztősegeit, kicsinyeskedő üzletemberek üzér-
kedéseit, érdek és pártszempontok szerint való iga-
zódását, az megérti Gyóni Géza azt a versét is, amely-
ben már przemyslben, a harc hajnalán így beszél a
Mindenség Urával: „Aláztál engem barmok vályujáig,
S hajcsárt rendeltél urnak én fölém“ — s az megérti
azt is, hogy Sopron miért nem adhatott jövőt és exis-
tenciát Gyóninak, mint teljes s karakteres írói egyé-
niségnek. Körülbelül háromnegyed esztendeig volt a
Soproni Naplónál, mikor kenyértörésre került a sor, s
mehetett most már megint a nagyvilágnak. Sopron-
ból Pestre jött. Ott élt velem pár hónapig. Ekkor már
nagyon látszott rajta, hogy az élettusába belefáradt.
Vagy talán nem is fáradt, mint inkább elfásult. Nem
kérdte, hogy mit hoz a holnap, csak élt, mert élni
kellett. Ami történt vele, mindent természetesnek
tartott. Csak néha jajdult föl keserű poémákban,
amelyeknek mindegyike keserűen adta vissza az
alaphangot: „Hűs tisztások hűvös lugasa, Pihenőt ad

minden bitangnak . . . Kóbor ebek bokámba marnak,
Elüz gazdám, a gazdg Élet, Én bus utam, halál alléja,
Csak látnám, látnám már a véged.“ — Fájt látnom e
remekbe öntött szomoru ember vergődését s mindent
elkövettem, hogy életét elviselhetőbbé tegyem.

Közben soproni barátai a „Nemzetőr“-ből átala-
kult „Sopron“ c. lapnál creáltak számára felelős szer-
kesztői állást s ő újból Sopronba ment. E lap iránt
nagy reménységgel voltak. Konsortium alakult annak
főntartására, ám hamarosan kiderült, hogy még a
szerkesztő Gyóni Géza sem képesek fizetni. Hiába,
a német lapokkal magyar lap ott még nem versenyez-
het. Kicsinyes intrikák, önző haszonlesések is okoz-
ták, hogy Gyóni Géza hamarosan ettől az állásától is
megvált s prózailag a konsortium perlésével, poétailag
pedig egy új verses kötet, az „Élet szeretője“-nek ki-
adási tervével foglalkozot. E kötet verse gyönyörű fej-
lődési fokozata a „Szomoru szemmel“ cím alatt meg-
jelentnek s fenséges, merész ivelésű áthidalást képez
pionier költészetéhez: A Lengyel mezőkön, Tábori
tüzek mellett irt przemysli dalokhoz. Kiadót azonban
nem kapott, saját költségén meg nem tudta kiadni,
s így e kötetnyi vers „Erzsike könyvé“-vel egyben
csak kézirat maradt. (Az Élet szeretője egyébként már
sajtó alatt van s az Athenaeum kiadásában most jele-
nik meg.) — Hogv valami megélhetési alapot mégis
teremtsen magának, a „Szomoru szemmel“ c. verses
kötetének visszamaradt példányait kezdte ismerősei
között árulgatni. Így élt napról-napra, amint a jó
szerencse hozta magával, barátai: Richly Rezső és
Pilisi Lajos szeretetétől környezve. És egy asszony
szerelmétől megittasodva. Mert bár egyik akkori ver-
sében így ír:

„Nem boldog révbeérők utja az én utam,
Ne is, ne jöjjön vélem, kinek van célja, álma,
És asszony — az se jöjjön, kit szelid anyaság
És csöndes otthon csábit — mert vissza nem találna“.

mégis asszony volt az, aki őt tulajdonképen bár cél-
talanul, kenyér nélkül továbbra is Sopronhoz kötötte.

Egy asszony, akivel a sors összehozta s aki vele rokonléleknek született. Egy asszony, aki csodás kezekkel játszott lelkének ezüsthurján, akiről szól sok-sok iratlan és megírt nóta.

Am sorsa asszony által volt is megpecsételve, az élet lehetetlenné vált újból ránézve s Richly barátja ugyszólván úgy tuszkolta el Sopronból.

A soproni tartózkodás egyébként zsenijére termékenyítőleg hatott. Az „Élet szeretője“ modern lyráknak nyeresége lesz. Társadalmi elhelyezkedése: a kedvelt poéta képét tárja elénk. A fiatalság meg valóban rajongott érte. Párszor fölérték a „Soproni irodalmi és művészeti kör“ estélyén való szereplésre. Vezércikkai a meggyőződés erejével hatottak a lelkekre. Megemlíthető még, hogy Sopronból választották be a Vidéki Ujságírók Egyesületének választmányi tagjai sorába is.

Sopronból 1913. februárjában jött el, Szabadkára menendő, hogy a Bácskai Hirlap szerkesztőségi kötelékébe lépjen. Utja Pesten vezetett keresztül. Itt még egyszer kísérletet tett valamelyik fővárosi laphoz bejutni, de nem sikerült. Am egy lipótvárosi nagyszivü pártfogója a városnál szerzett neki egy kis irnoki állást, de nem szédült bele, csak ment a maga útján, melyen: „gyümölcsös ágak messze intenek.“ S ki sokszor voltam váltságos perceiben oldala mellett, sorsunk szeszélyes kedvéből újból szerencsés lehettem, hogy utaink ekkor is kereszteződtek. Véletlenül Pesten voltam s összetalálkoztunk. Fagyos, didergős téli reggel volt. Állig gombolódzva kopottas, téli kabátot pótló sárga felöltőjébe, kezében tartva minden podgyászát: egy cylinder-skatulyát s benne kéziratait, botlottunk egymásba. Meleg helyet keresve: az Andrássy-uti „Fészek“-kávéházba, régi tartózkodásunk e meghitt helyére tértünk be. Akkor én rózsás színben láttam a jövőt, mert ott ült menyasszonyom is oldalunk mellett, de mikor elgondoltam a közben asztalunkhoz vetődött Nagy István, székely festő és Gyóni Géza, a sors e két legüldözöttebbjének a sorsát, életét, sötétbe borult

a világ előtttem, sirni szerettem volna, mint a gyermek, akit ok nélkül, igazságtalanul vertek meg. (Azóta szegény székely Nagy Estvánnak is némileg igazság és elismerés adatott. De hogy a figyelem ráterelődjék, előbb Székelyországot kellett földulni a rablócsordáknak, hogy úgy rendezzenek képeiből, csodás székely tehetségről tanuskodó kiállítást az erdélyi menekültek fölsegélyezésére.) Az óra tizenkettőt mutatott. Gyóni Géza elfogultan nyult kabátja és podgyásza után s mi még kikisértük a vonathoz, amely fölvette és elrobogott vele. „Fiuk, ebből a keserű megválásból vers lesz, — mondotta bucsuzva s hogy magára maradt, lelkében már rajzoltak föl a strófák, amiket az „Uj város előtt“ suttogott magának, a magányos fülkében, míg vonatja éltének furcsa szekere kattogva dübörgött:

Város, város, ahová most
Fagyos tájról ajándékul
Hozom forró szívemet:
Olyan vagy-e, amilyennek
Lelkem, e vén álom-piktor
Vonat utján festeget?

Város, büszke Bácska szive,
Neved hallom és megtorpan
Paripám, a gyorsvonat,
Babérral, vagy könyesővel,
Jöjjön immár, büszke fővel
Én bevárom: sorsomat.

A Bácskai Hirlap szerkesztősége úgy látszik pihenőül szolgált zaklatott életének. A lap felelős szerkesztőjében: Braun Henrikben megértő baráti szívre talált, aki értékelni tudta a benne rejlő tehetségeket s örömmel tekintette mindig munkatársának. S viszont Braun tanusága szrint ő is szívesen írta „a közigazgatási, a rendőri riportokat, a nagy és apró történetek rövidéletű krónikáit s a világeseményekről, kulturtörekvésekről, a gazdag televényű Bácska bunye-

vác fővárosának számtalan kívánságáról a vezércik-
keket."

Itt érte a nagy világrengés, amikor hadiparan-
csok röpködtek szerteszét s milliók tették le minden-
napi foglalkozásuk szerszámaikat s milliók mozdultak
meg, hogy nagy, véres élet-halál tusára kelljenek,
milliókkal szemben. S csodálatos csodálatosság:
Gyóni Géza lelke, amely lélek pedig az antimilitarista
eszméktől volt teljes, most a világháború szelétől
érintve, megittasodott, s már ő is „virágos, ékes, szen-
telt fegyverek” véres tusáján keresztül látott a bol-
dogabb, szebb jövőbe, a megálmodott új Magyaror-
szág felé. Mert

„Ami most készül, szent leszámolás lesz

S nyugalom, áldás, béke a Jövőnek.

Virágos, ékes fegyverünk nyomában

Nagy Békeország vasfalai nőnek . . .“

S a megmozdult népezrek nyüzsgő, kapkodó
zsivajába, nótás kedvébe, asszonyok sirásába, —
mint a háború lelke, — úgy vágott bele az ő dörgő
szava: „Anya ne sirjon, szerető vigadjon, És csókkal
áldja hű vitéze kardját, Mert ami most készül: anya-
keblen csüngő Gyermek is mint férfiak akarják.“

„És nekünk szabadkaiaknak — írja róla Braun,
— kik két esztendő alatt megszerettük őt, akik lel-
kesedtünk írásain, gyönyörködtünk verseiben, úgy
tetszett: Petőfi Sándor állott úgy negyvennyolcban a
Múzeum lépcsőin, mint a hadbaindulók ezrei közepé-
ben a kávéházi márványasztalon, a szabadkai büszke
városháza kőarkádjai alatt a világháború Petőfije:
Gyóni Géza.“

S mert hite szerint azt, ami akkor készült:
„anyakeblen csüngő gyermekek is mint férfiak akar-
ták“, — készséggel és egész lélekkel engedett ő is a
behívásnak, ott hagyva a várost, amely habár „éle-
tének furcsa sinjén percnyi füttyös kis megállónál
nagyobb állomásnak“ is bizonyult, de mégis csak
állomás volt, honnét az élet vasszekere tovább robo-
gott vele új, nagy stációja: *Przemysl* felé, lengyel

mezőkön, tábortüzek mellett. Otthagyta a várost, de szálltak vele már boldog emlékek: talán „nehány vig áldomás” is, de meg utána nyult egy asszonynak emléke, aki arra lett teremtvé, hogy Muzsája, Szeretője, Mindene legyen, hogy alvó, szunnyadó, isteni erőket keltsen életre s álmodó nagy gyerekeket emeljen elhivatásuk s férfiúi méltóságuk tudásának magasztára. „Aki — mint Órangyala — a gránátok földjén, orosz nyavalyák közt, észak véres és hajszás éjszakáin, füstölgő falvakon, fagyban és sárban, ostromlott várban, hősök avatásán, árulók ítéletén és az életért vívott szent háborúnak ezer halálos szépségében és veszett nyomorúságában előtte és fölötte járt s nem engedte, hogy versei elvesszenek, hanem az Ítélet Istenét kegyelemre siró asszonyakarattal akarta, hogy hazaérjenek és új életet hirdessenek.”

Ez volna Gyóni Géza élettörténete a világháború első nagy fölvonásáig. Üstökös nem jelezte születését, életösvénye mégis Kálváriákon vezetett keresztül, hogy az élet viharaiban, kálváriázásában megédződve annál biztosabban bontsa szárnyát a lengyel mezőkön, tábortüzek mellett.

S ami itt s ami azután történt vele, az már milliók érdeklődésébe kapcsolódott bele szorosan, arról úgy szólván egy egész nemzetnek tudomása van.

Hirt hallunk arról, hogy az ostromlott várnak Tyrteusza támad, s hogy az Gyóni Géza, kinek verseiről Weber tábornok gyönyörű levele hirdeti, hogy az a hadsereg, mely katonáinak lelki prófuntjáról is gondoskodni tud, csak győztes lehet.

Hirt hallunk róla, hogy e lelki prófunt 12 kiadásban s 12 ezer példányban terjedett el a katonák között s azok szerzője, Gyóni Géza, — az élet üldözöttje, az immár elismert büszke magyar Kobzos ötezer koronát juttatott az elesett hősök árvái javára, — majd a körülzárt, ostromlott várból nekünk „reménykedő magyaroknak” is röpit át egy példányt a légen, hogy megkezdhesse közöttünk is diadalutját „muskátlis, mentás ablakokon át jó magyaroknak jó estét kívánva.”

hogy
vár
ták.
hős
majd
iroda
S
éjben.
lek sz
juk a

In
Rákos
versei
arckép
helyet
ják öt

Majd hirt hallunk — s megrázkódunk bele —
hogy: „Sasok büszke várát bevette az Éhség“ — s a
vár őrségét rabszija füzve orosz rabságba hurcol-
ták.“ S nemsokára: „hegyeken át a hír szaladt, nem
hős halott, csak szürke rab.“ Hirt hallunk róla, hogy
majd Alatyrba, majd Kievbe hurcolják, idehaza pedig
irodalmi társaságok választják be soraikba.

S hirt hallunk, hogy e rab magyar „rabságos
éjben, bus térdeplésben értünk elsirt imáit áldott sze-
lek szárnyán haza küldi, hogy vele együtt ostromol-
juk az eget:

„Isten szemei ébren legyenek
S kit vert sok átok, ti virrasszatok,
Ti virrasszatok árva népemet.“

Ime egy magyar bárd sorsa, kálváriája, akit —
Rákosi Jenő szavaival élve, — az örökkévalóságban
versei megelőzték. Hogy pedig életéről adott írásom
arcképpel is kilegyen egészítve, leirom még „Arckép
helyett“ c. versének pár strófáját, azok elibénk állit-
ják őt teljes alakjában:

„Pirulva vallom, hogy a hátam
Nem görnyedt s mellem nem zihál,
Bár sok telet keresztül fáztam,
Nem csetlem-botlom nyavalyásan
S a vállam se költői váll.

Szemem se beszél poétáru,
Nem divatos költők szeme,
Semmibe mélnél el nem bámul,
Könnyet tüntetve el nem árul,
Merész, szikrázó, fekete.

Harcokra, öklelő harcokra
Apám a testet adta rám,
De a lelkem halk rímek bokra,
Zengeni kezd kis sirásokra:
Poéta, szent volt az anyám.

Költészete, fejlődése

Versek — Erzsike könyve — Szomoru szemmel
Élet szeretője

„Az északi harctér ágyudörgése közt, tűzében és füstfelhőiben szállt fel egy *relativ* ismeretlenségből egyszerre Gyóni Géza neve és költészete országos hírnévre.“ E sorokkal jellemzi Gyóni Gézát *Rákost* Jenő, kinek elévülhetetlen érdemei közé kell azt is sorolnunk, hogy a nemzet figyelmét fokozott mértékben terelte a *relativ* ismeretlenségű Gyóni Géza felé. E *relativ* ismeretlenség pedig abból származott, hogy amint egész élettörténete, kálváriás sorsa igazolja, míg „sarlóval a gondosok vidoran indultak a bő aratásra“, addig „lába alatt vetetlen meddő koldus-ugarok“ feküdtek, s amíg „körötte szerte nagy akarárok, nagyot merő uj, bátor sereg“ nyüzsgött, tolongott az élettusában öklelő harcot viva, addig ő közöttük a csodákra váró, lomha, méléző nagy gyerek szerepét töltötte be. Méléző lelke másnak engedte a sebes futást, másnak az érvényesülést, másnak a bő aratást, másnak a babért, az elismerést, bár arra minden kelléket magában hordott. Álmodó nagy lelkét nem vonzotta az életmalom, hogy legyen benne okos ígás, de megállította, dalra készítette az erdők bokra, hol egy madárfiókra lelt, s egy ritmuson elfeledte, hogy enni is csak kellene. — „Daltermő álmok szent világa“ borult rá, vontá be, s ő megelé-

gedett azzal is, ha vidéki barátai üztek nevével kultuszt, s fűztek hozzá nagy reményeket, jogos ígé- nyeket. De ezek a vonások voltak ismeretlensége relativitásának is legszebb, legjellemzőbb kifejezői, mert aki közelségébe jutott s aki dalainak nemes tónusával, gordonka bugásu zenéjével megismerkedett, az menten megérezte, hogy igaz, vérbeli poétával van dolga.

Már a „*Versek*“ című kötete (megjelent Pozsony 1904. Wigand nyomda) az ígéretnek minden fölté- telét magában hordja. Szavai ugyan még nem mindig kifejezőek, ujszerű, megkapó rímekre még ritkáb- ban akadunk, a gondolat is sokszor rejtett, szavakba burkolt, de azért mindig van bennük szépség, meleg- ség és poézis. Minden verséből kiérezzük a dal ze- néjét:

„Csak szállnak siró, árva kis dalok,
Miket együgyü ajkkal dudolok:
Koldusraj a királyi házból...
Kopott, mire hozzád elér,
Csak könnye van, csak egyre gyászol
Elérhetetlen üdveért...
Csak szállnak siró, árva kis dalok:
Koldusraj a királyi házból.“ (Dalok 5. o.)

Ez szerelmi lírájának az alaphangja. Az ifju szívnek élményei: vágyó epedés, sóvárgás, édes, tit- kos szomorúság, a viszonzott szerelem dalba csen- gése, vergődés, melyeknek mindegyike szint, hangot és formát talál Gyóni lelkében. De akadunk már me- leg, rapszódikus sorokra is, (Álmodás 23. o.) s egyik- másik versében a szenvedély tüze is nemes lángok- ban csapkod magasra. (Ikarosz 47. o.)

„Ne várj Te engem, hiába várnál,
Nincs nyomorultabb a sasmaárnál,
Mely szárnytörötten áll a szirt tövén.
Szeme belát még kéklő messzeségbe,
De azt az ormot oh, hogy még elérje.
Nincs, nincs remény... (Ikarosz.)

Vannak teljesen befejezett szép, egész versei. *A puszta kertben, Anyám, Dal a kartonruhárról, Van egy falu, Beata, Ballada, Vergődés*, mind megannyi szépei első verseskötetének. Akadnak komoly bölcselmi strófák, az élet értelmével foglalkozók, amelyek nemes, biztos, kijelölt célért ostromolják az eget, mikor a bus gondolat újra és újra visszatér gyötörve, kísérve, ama nyugtalanító érzéssel, hogy az élet summája, értelme nem más, mint egy nagy értelmetlenség: „Örök hajszában élve élni, harcolni semmiért.” A póéta lélek, mely akkor még biblikus hatások alatt élt, s amely isteni küldetésnek akarta az életet tekinteni célért eseng, cél után kiált:

„Célt, célt teremtő Istenem,
Célt, célt, mely ihlet tűz nekem.
Ne kóboroljak ebként utamon
Megtörten, hitlenül.

Mondd: gyürü vagyok a vizen,
Mely célokat tovább viszem.

— — — — —
Mondd: por vagyok, mit szél vihet,
Por, melyből trónod épited,
De mondd! . . . (Csend. 54. o.)

Feleletül csillagfény rezdül meg a vizen, mint Isten lényének egy sugára, amely a lelkes porszem előtt az életet széppé, értékessé teszi, s az ember kereste, a lélek sóvárogta célt megjelöli: Istenben. Az eszménynek eme isteni meglátása, megérzése ad aztán erőteljes hangokat ajkára, amelyek a vallo-mástétel őszinteségével és igazával hatnak s amelyek a célt, az eszményt nem engedik szem elől téveszteni. Csak sirás, csak csalódás az élet? — A felelet rá: „Hivő csalódik.” De jó egy óra, egy szentebb, egy tisztább virradat, amikor minden, mi rut volt, elfelejtve lesz, s mint éltető Nap, úgy tűnik föl újból a tiszta, égi eszmény, „miből a lélek új erőt merit”, s amely föltárja, megmutogatja az örök emberit, az örök szépet:

„C
M
N
H

E
hugának
vet adat
szivedbe
Meleg,
ezek, de
amelyek
lyeknek
sem. Ho
lélek eg
latok a
forrásai
sésüket,
közvetle
mint Gy
arra, ho
köszönti
ségleteit

Ker
ki a szü
ugyan le
talaját is
zugó, so
házak fa

„Oh, csak vezessen! Mindig lelkesebben.
Megyek utána csüggedetlen én!
Nem bánt a sejtés, nem, hogy el nem érem,
Hittel dülök ki majd az ut felében.“

(Epistola. 89. o.)

E bizakodó, nagy, erős hit az, amely Piroska hugának is fényes ajándék helyett imádságos könyvet adat vele emlékül, „mert míg imádság zsong bizó szivedben, Árvák közt nem vagy elhagyott Te sem.“ Meleg, biblikus szavak, kissé kenetesen hangzó ígék ezek, de az emberi lélek, s a szív oly hurjait érintik, amelyek mégis örök zengésre vágyakoznak, s melyeknek muzsikája elől nem zárkozhatik el senki sem. Hogy Isten lépked az emberi szívekben, s a lélek egy sugár az ő örök lényegéből, ezek a gondolatok a poézisnek mindig, örökre kiapadhatatlan forrásai lesznek; s kik lélekvonaglásait, célkeresésüket, Isten-megtalálásukat oly átölelőleg, s annyi közvetlenséggel és vonzó erővel tudják elmondani, mint Gyóni Géza, azok mindig számot tarthatnak arra, hogy verseiket szívesen fogadják, s rokon lelkek köszöntik. A lelki életnek örökké megisméltlődő szükségleteit, megnyilvánulásait adják vissza e sorok is:

„Tagadjon az, ki már nem várja,
Hogy hajlanak utára rózsák.
A vak, kinek holdkóros álma
Sohsem lett édes, szép valóság.
Kinek az élet bús, vigasztalan,
A kishitű lázadjon ellened.
Szívemnek hozzád csak imája van,
Csak áldni tudja, Isten, szent neved.

(Vallás 60. o.)

Keresetlenül meleg, sugarasan tiszta levegő árad ki a szülőfalujáról írott két poémából is. Megcsapja ugyan lelke szárnyalásával a szociális kérdések égő talaját is, amint összehasonlítást tesz a nagy városok zugó, sorsa ellen békületlenkedő nép, a magas kőházak falait rágó nyomor, s a csendszerető, szántó-

vető egyszerű falusi nép között, kinek, ha baja száz is, nem lármáz, nem ostromol, „rábizza azt a jó Istenre,” de lelke még nem mélyed el a kérdések taglálásában, csak sejtetten ad szociális, emberszerető érzéseinek kifejezést, hogy, ha nagyvárosok zshivájából, hol boldogtalan „elgyötört nép rázza öklét cifra, fényes palotákra”, meg-megtér kis falujába:

„Ugy örül a lelke annak,
Hogy a házak — mind fehérek.”

(Van egy falu. 97. o.)

A népek sorsa, boldogsága, egyenlősége s a szívnek e fölött való megnyugvása igazán mesteri kézzel van megrajzolva e mind fehérre meszelt bogárházak szimbolumában.

Itt az ő szülőháza is. A nagy eperfával, melynek lombjai között — valaha régen tünderregék, álmok szövődtek, s közelében templom, melyhez szűk ösvény vezet.

„Gögös város zajába, ha
Beleuntam,
Akácszegett ösvényt járok
Csillapultan.

S hogy megállok a kis háznak
Ereszében,
Ugy érzem, a templomot
Már elértem.”

Ezek a szívünk falára irt, meghitt, meleg sorok feledtetik velünk a fájdalom affektáltságának hangját is, amelyre ugyan ritkán akadunk, de amely kifejezésre talál mégis egy-egy ilyen sorban: „Tizenkilenc évnek fáradt hordozója “ (100 o.), amelyből azonban nemes lendülettel tudja önönmagát kiemelni, amikor szinte prófétaságba csap át önmegismerése, önjellemzése: harcra, küzdelemre termettségét és elhívását dalolva ki:

M
ják m
nak, s
érezni
ságát
biztos
szívün
szor a
humor
nokra
tek, a
élet E
értelm
a bün
minde
ócska,
aki a
vágya
mert l
ben, l
hova
fiu a
oson t
bünös
száz i

„Én harcra, küzdelemre vágyom.
A vad viharban vízre szálllok,
Körülsikongnak a sirályok.

Amerre viszlek, várnak a vészek,
Nem rózsalevélből készül a fészek.

Izzó fejed a szirtre lehajtod,
Nevem az éjbe százszor sóhajtod.

Rettegni fogsz láthatlan rémtül,
Imádkozni fogsz, ha besötétül.“
(Szerelem 40. o.)

Mindezek a versek, bár különösképen nem hívják magukra a figyelmet, de biztos ígéretet nyújtanak, s a jövő zálogát viselik magukon. Ha itt-ott érezni is még a fiatal, diákpoéta kezdő bizonytalanságát és kézrengését a hurok följajzásakor, nem egy biztos ütemű, verésű poémára is akadunk, amely szíviünkbe lép és megállít benünket. Helyt talál sokszor az elégikus hang is kedves melegséggel s meleg humorral, majd tárgyai, témái között akadunk olyanokra is, amelyek teljesen a modern életből merítettek, annak liktetését viselik magukon, amelyek az élet Evangéliumának már új meglátását és új tiszta értelmezését adják. Ilyen Beata beállítása is, amikor a bűnök leánya rozzant szalmaágyon, lázbetegen, mindenéből kifosztottan vergődik s a szomszédban ócska, kacagó zongora az oldalán meg egy jó fiú, aki a hinárban is átölelve tartja. A lázbeteg szívében vágyak ébrednek, a megújulás a tisztulás után, oh mert hisz oly szörnyű kin meghalni sárban, szennyesen, legalább a hely, ahol meghal, legyen tiszta, hova nem hat el az örjítő kacaj, a tivornya. S a jó fiú a bűnök, utcák leányát karjára veszi, halkan oson tova, míg egyszer csak templomba tévednek, s a bűnös nőt vágya az oltár elé viszi ahhoz „kinek hite száz igazéval ér fel, aki jó szelid“ — s a

„Köszent ajkán a rideg fagy fölenged,
 A karját, mintha nyujtaná felé
 És égi zsongás tölti be a termet:
 — Jer bátran, a bocsánat Istené
 Boldog, kit végső vágya idekerget,
 Mert el nem vesztí tenger büne sem. —
 Másnap a földön egy halott lányt leltek.
 És egy fiut, ki sírt, sírt csöndesen.

(Beata 102. o.)

Hazafias érzései ódaszerű lendületekben és szavatokban jutnak kifejezésre, a nemes pathos jegyét hordva magukon. A cél, az eszmény, mely mint vezérlő gondolat üzi, hajtja, ösztökéli, a haza s annak szabadsága, függetlensége és boldogsága elgondolásával nyer újabb tartalmat, amely belekapcsolódik lelkébe s azt megtermékenyíti. Előtte a szent hamvak, a tünt korok csodái: „Az áldozók, a rajongók, a szentek,“ kik az oltárt újból és újból körülállják, mormolják az esküt: Mindhalálig. — Ezeréves átok sir, zokog föl ebben az esküben, a fájás, ami csak lángolt és égett egy bús ezredévnek leforgása alatt „véres keblében ebmardosta népnek“ — mind benne van, mind az oltárra rakva:

Oltár, melyhez nemzet imája forr,
 Oltár, melyet minden cudar tipor,
 Oltár, melyen az áldozó elég:
 Magyar szabadság, a tiéd, tiéd.“

(Szent hamvak 129. o.)

De a magyarság sorsa mégsem végződhetik e bús tragikumban. Szentelt fájdalommal leróttuk az adót, megbűnhödtük már azt is, ami Jövendő, szenthamvak üszkét hát megpiszkálja a váteszek, az áldozók, a rajongók, a szentek magasztos hivatásával, parazsát égő lánggra szítja, zsoltárát a szelek szárnyára bizza, hogy ne legyen senki kishitű, ki féljen:

„Ami panasz volt, ujjongásra váljon,
 Ami köny elfolyt, elégjen a lángon,

És
 gárzásá
 suthnak
 szállt ö
 akkor m
 amely
 lantosá

A s
 tétele l
 tettek e
 hősök v
 Vas“, -
 tábor t
 szaval,
 ben a
 tője.“

Igy
 verses
 nyeibe.
 Er.
 mel“ c.
 előtt, d
 egy, m

Mi égre sirt, a but örömré váltsa,
Rab éjszakából szebb föltámadásra.“

És amikor fölfogjuk lelkének még azt a kisugárzását, amelylyel nemzetünk nagy fiának, Kosuthnak lelkét ölelte magához, mint a nemzetre szállt örökséget, kötelességre intő testamentumot, akkor már látjuk azt a nemes ivelésű áthidalást is, amely a Versek íróját később Przemysl várának lantosává avatja:

A honnak olthatatlan, hőszerelme
Nagy szent örökség, ezt hagyja reánk
Ezért harcoljon vas, kar, éles elme,
Forrjon, mi hő vér, égjen, ami láng.
A nyílt magyar szív egy igazban éljen,
Szeresse, védje gázolt igazát.“

(Magyar ifjakhoz 126. o.)

A sorsnak csodásan szép, meseszövésszerű igazságtétele lett csak, hogy e nemes pathoszu szavakat a tettek és cselekedetek váltották föl, hol „vas izmu hősök verik a gyehennát“ s ahol beszél: „az Erő, a Vas“, — hogy Gyóni Géza, a Lengyel mezők és tábor tüzek lantosa a gránicon már nem pódiumon szaval, de vér és tüzpatakok özönében lobog szívében a zsoltár: „Fölszálllok hozzád világ Magvetője.“

„Éltemet, e drága pohárt, zengőt
Csordultig vérrel kezédbe adom,
Öntözd vele a boldogabb jövődöt,
Jövő virága nyiljék gazdagon.“

Igy fonódik, így kapcsolódik Gyóni Géza első verses kötete életének későbbi csodaszép fejleményeibe.

Erzsike könyve. A Verseket „Szomorú szemmel“ c. verses kötete követte ugyan a nyilvánosság előtt, de fejlődési fokozatában meg kell említenünk egy, még mindig kiadatlan verskötetét: Erzsike

könyvét. Ha már poézisről van szó, a poézisnek szebb, nemesebb hajtását még csak elképzelni sem igen lehet, mint amilyen Gyóni Gézának az: Erzsike könyve. — Megérdemelné e könyv, hogy ne abban az egyetlen egy példányban legyen meg, amit a szerelmes költő gyöngysor betűivel maga írt Erzsike részére egy szép, félbörkötésű emlékkönyvbe, a figyelem, a gyöngédség és a jó izlés minden jelével ellátva, de hogy helyet foglaljon az minden tiszta levegőjű leányszoba asztalán: az lopja a lány szívekre a dalt, a szint, a fényt, a vágyat, muzsikát édes hangokon.

Erzsike könyve csupa poézis. Nemes és tiszta, mint a hajnali sugár, érintetlen, mint a gyöngyhar-
mat. A körülmény, hogy nem került a nagy nyilván-
osság elé, a könyvet még szebbé, poétikusabbá teszi. Egyébként a poéta lelke is ott rezg nemcsak minden gondolaton, de minden tollvonáson, még a külső kereteken is, a rajzokon, amik benne vannak, a vonalakon, amik ékesítik, a kis ibolyákon, amiket hozzácsatolt, nehogy az keltsen valami diszharmo-
niát. Őszintén, melegen, bizalmasan, de tisztán öm-
lenek el a sorok, mint ahogy azt a poéta szíve föl-
buzogta, közülök több megzenésítve, kótára szedve,
mint ahogy a poéta azt kidalolta. S ha még tudjuk
azt, hogy Erzsike, kihez a dalok szólottak, akit a
meleg *Ajánlás* köszönt:

„Ez nem ajándék. A te sajátod,
Te sugtad mindenik sorát,
S ha egyszer én nem is leszek majd
A dal tebenned él tovább!

A dal tovább él . . . S benne élsz Te!
A hangod, a ruhád, szemed . . .
Az vigasztal, ha bánatod van,
A dal kísér, a dal szeret.“

a poétát már megelőzte az örökkévalóságban, mert
már csak a dal él róla, a sirját meg szomorú fűz

jelzi, akkor
valami ke-
a dalok
mert szé-

A ve-
cyklus „L-
adja viss-
lenséggel
álom, gy-
lész te s
keresztül-
jét, a bo-
dalba szö-
Az első
lem jajon-
dik, a m-
mámorát-
szép dal-
ludy Sár-
lékeztet
kozás m-
hogy mi-
dogtalan-
szerelem-
a viszonz-
színek és
megérzél-
dalt hei-
dalolja k-

„Tu-
hangzik
vesztett,
ajkán. D-
megtaga-
ha sirva
neki, —

jelzi, akkor úgy nyulunk Erzsike könyvéhez, mint valami kedves ereklyéhez, mint a halott ruhájához, a dalokat is benső megilletődéssel hallgatjuk, de mert szépek, kedvesek, hát szívesen hallgatjuk.

A verskötet két dal-cyklusra oszlik. Az első cyklus „*Dalok a mélyről*” c. alatt 60 oldalon keresztül adja vissza az alaptónust lyrai melegséggel, közvetlenséggel, gazdag változatokban: „Tudom, hogy álom, gyönyörű, lehetetlen, Tudom, az enyém nem lesz te soha”, — a másik cyklus pedig 50 oldalon keresztül „*Dalok a fényről*” c. alatt a dal édes zenéjét, a boldog szerelmet ujjongja el: „Ami sugárt a dalba szőttem, te adtad és a szerelem” alaptónussal. Az első a kétkedő, vágyó, meghallgatatlan szerelem jajongását, álmait, vágyát, könnyeit, a második, a meghallgatott, a viszonzott szerelem büszke mámorát, boldog csapongását adja vissza tiszta, szép dalokban. E beosztás dalos lyrai elődje, Kisfaludy Sándor boldogtalan és boldog szerelmére emlékeztet bennünket, de viszont e külső, formai találkozás mellett Gyóni Géza előnyére írhatjuk azt, hogy míg Kisfaludy sokkalta erősebb vénája a boldogtalan szerelem érzéseinek kidalolásában, a boldog szerelemre már kevés színe és hangulata van, Gyóni a viszonzott szerelem édes mámorát, ujjongását is a színek és skálák sok-sok változásán keresztül tudja megérzékelteni. Igazi lyrikusnak bizonyul, aki a dalt heinei finomsággal, petrarkai könnyedséggel dalolja ki.

„Tudom, hogy álom, gyönyörű, lehetetlen, — hangzik föl a dal az akkor már uta-szakadt, céltévesztett, de költői zsenijét már ismerni kezdő poéta ajkán. De mit az élet, s a kedvesnek ajka örökre eltilt, megtagad tőle, mindazt megszerzik már a dalok, amik ha sirva, zokogva haldokolnak is, — a dalok halála neki, — mégis: örökélet.

„Kergetni a fényt: árnyak örök utja,
És jaj, szomorú sors, sohasem érne nyomát,
Száz vágya virágát kötni koszoruba

És sirva haladni tört szirmokon át,
Ezért ég el majd bennem is a lélek —
És mégis e vágy énnekem az Élet.“

(Élet 5. o.)

Ezért ujulnak régi mesék kékszemű lányról. Fakó poéta ezért töri rimbe, dalokba lelkét s küldi a siró apródokat: a szivből tört rimeket — uszályhordozóit dalszépeinek“, hosszú gyászmenetképen egy leányszobába, hogy a kolduló raj esengve ostromolja meg a leányszívet: Rimért, dalért, mi járhat cserébe?!

„Rimért, dalért — igaz, mit is remélek . . .
Néked esengő, zengő semmiségek.
Miattuk lelked árva nem marad,
Csak enlelkemből tört le egy darab,
Minden kis dallal, minden kicsi rimmel
S mikor epedni hozzád szállott mind el,
Kifoszták lelkem a dalok, a rimek.“

(Béke 57. o.)

E panaszosan, de tisztán csengő melódiák füződnek szép koszoruba s alkotják a mélyről irt dalok cyklusát.

A *Fényről* irt dalok már ujjongásba csapnak. Az ellentét, mely a mélységek dalosát elválasztotta a kidalolt kedvestől, mintha csak képzeletszerű lett volna. A mély tüzi szemek nézése, mintha a szerelem babónás imáit olvasta volna Erzsike szívére is, a kolduló raj talán mégis elérte, hogy a kedves föltette fejére a poéta hervadt, bus koszoruját és ahogy dalolta, talán mégis: föléje hajolt — mindegy, hogyan volt: a szívek édes titka ez, de egy kicsi sugár is már elég volt arra, hogy e homályba hatolva életet keltsen, s emelje fejét már sok gyöngye virág:

„Csak egy kicsi sugár! . . . s ébredt a pacsirta
Megsugta a fürjnek, fel, dalra, virrad!
Álmában a párját siró dala hívta,
Hát hogy fog ujjongni a fürj, a pacsirta,
Hogy zeng a határ, ha fölkel a — Nap.“
(Egy sugár..)

A két égő, bus, izzó, sötét szem egyre erősebben kényszeríti Erzsikét a beléjük nézésre, amely szempár, mint fénysugár a nagy titokból, megszenteli a szívet, dalos beszéddel ringatja el a lelket. S a poéta már nem törődik a világ gunyjával, élete bus céltalanságával, az átokkal, amely ráborult, befödte — mindenért meg van a kárpótlás és az abba vetett naiv, boldog hit:

„Van egy kicsi lány. Szeme kék, haja szőke,
Szerelmes a szíve, világa a dal.
Mit nékem a taps, virágok esője!
Epedő dalomért egy ibolya tőle,
Egy köny a szemébe nagyobb diadal . . .
— Van egy kicsi lány — a világa a dal.“

(A poéta 80. o.)

Nemes lendület és emelkedettség jellemzi sokszor e dalokat, amelyek oly sajátosan egyéni hangon vannak kidalolva. Nincsenek benne nagy akarások, nem vet föl bennük világrengető problémákat, dalnak, nemesnek, lyrának íródott minden sora, annak jegyét is hordják azok magukon. Álmok fehér selymét mindig széttépte a valóság, fényszóró emlék nincs mögötte, a jó kedvet nem ismeri, bus szeme is sötétben szokott látáshoz, de Erzsike sugarat szőtt dalaiba, emléke is, mint szelid pásztortűz fénye kíséri bozótton át, uttalan utakon keresztül. Megválva is csak azt üzenheti:

„Ha bú parázsa ég a lelkemen,
Öledbe hajtom gunynyal vert fejem.
Ha vérző ajkam már eget tagad,
Te illeszted rá tiltó ujjadat.
Te szent . . . Megáldom lábaid nyomát . . .

(Üzenet 108. o.)

Tiszta levegőjü lányszobák, hol selymes ágyban álmok szövődnek, vágyak ébrednek pihető leányszívekben s ahol az asztalon orgonavirág szórja illatát, a nyári éjszakák megejtő forrósága lüktet a vér-

ben, az ereken keresztül, de illenék is milieutökbé, oda, az orgonavirágok mellé Erzsike könyve: Dalok a mélyről, Dalok a fényről.

Szomoru szemmel. (Budapest, 1909. Franklin-Társulat nyomdája.) Új utak, új ösvények, új célok, új látások, új forrongások, új sebek, új szépségek és új tépések, a régi átokban is új átok, — ami Gyóni Géza „Szomoru szemmel” című verses kötetének milieujéhez tartozik. A fatornyos falujába szorított poéta-lélek az élet színes, gazdag városába kerül, ott kulturszomjas, dalos lelke a legfrissebb, a legégetőbb, a legelevenebbe vágó hatásoknak engedi át magát. A cél, amit ifjonta diákszívvvel tüzött ki maga elé, mintha formálódna, alakulna, új méreteket öltene, más tartalmat nyerne. Lelkét bizonytalanság üli meg, egész élete nem más, mint szent dalos céltalanság. Szívén és homlokán a bánat, az összomorúság vasekéje von erős barázdákat. Ugy látszik, mintha keblében oltárok dőlnek össze, a régi istenek helyéért új istenek viaskodnának, gyürkőznének. Az apák ódon, bibliai beszéde úgy rémlik már, mint valami szent mese — s a boglya kemencés gerendás szoba, melyen „fakó Luther kép, pár arasznyi ablak, otthona keményhitű prédikátoroknak”, — nem úgy hat már reá, mint egykor, régen, mikor még templomot velt elérni, ha megállt a kis házak ereszében, de „komor, játéktalan tanyáját” látja csak már benne, ahonnét, ha imádságkezded int feléje a fehér falakról, menekülni készül, havas uton így mormolva imáját: „Én hazug, betű-gunyos istenem, hagyjuk fehérén azt a házat.” (Otthon.)

Havas utja aztán megint csak a palotás városba visz, hol: „Ezer fénycsók tapad az ablakokra, Kinyújtóznak a palotasorok És kigyul a gyönyör csipkebokra, — s az öreg Duna meg halkan dudál: Jertek, jertek, itt mindig áll a bál, A festett arcu város mosolyog.” (Budapest 77. o.)

De nemcsak új viszonyok, új körülmények, új áramlatok, új lelki élmények azok, amelyek közé

sodród
és forg
szem
érvény
voltak
volna,
érdekl
sedett,
csak te
erős sz
kek ér
vendők
és har
akiról
gánéle
gedezt
elégg
dekad
Magóg
a Kárp
nap i
táborb
borzor
hallga
fákat
lankák
szoros
falvak
ságát
száll
holnap
kacag
H
ból a
bibliá
bányá
állt a
amiko
tással
jét m

sodródott, de új szellemi és irodalmi irányok harca és forgataga is volt az, melyek között Szomorú szemmel dalolva kereste biztos elhelyezkedését, érvényesülését és megtaláltatását. Furcsa idők is voltak azok: a magyar mintha ébredni kezdett volna, megmozdult kulturájában, törekvéseiben s érdeklődni kezdett még az irodalom iránt is. Lelkesedett, vagy káromkodott: de már valamit mégis csak tett. Sorompóba álltak apák és fiuk, egymásnak erős szavakat mondogattak oda a jó ízlelésről, értékek értékeléséről, várva-várt holnapok, kívánt jövődők kialakulásáról. S e szellemi és irodalmi viták és harcok ütköző pontja főképen Ady Endre volt, akiről folyt a vita irodalmi körökben úgy, mint magánéletben, akiről a rajongók hozsánna-éneket zengedeztek, de akit a konzervatív párt nem győzött eléggé a nemzet kultur-életére, fejlődésére nézve dekadens-erőnek kikiáltani, mióta: mint Góg és Magóg fia új időknek új dalaival tört be Dévénynél a Kárpátok alá. A Tegnap emberei s a Ma és a Holnap ifjú harcosai farkasszemet néztek egymással, táborba szállottak egymás ellen, s az egyik tábor borzongva, fegyverkezve, a másik tábor ujjongva hallgatta az új szelek zugását, amely a vén magyar fákat nyögette. A láz átcsapott a vidékre, a csendes lankákon épült falvakra is s hirdette a vereckei szorosnál betört, s létjogot kért ígéket s riogatta a falvak békés, tunya csendjét, Ady táborának igazságát írva a meg-megremegő szívek falára: „Föl-szállott a páva a vármegyeházra — Másképen lesz holnap, másképen lesz végre. Új arcok, új szemek kacagnak az égre.“

Hétszilvafás magyar nemesek kivették szájukból a pipát, énekes kántorok letették a cinkotai iccét, bibliás papok fölemelték a szemüket. Nehéz levegőjű bányák szurtos alakjai megálltak egy percre és megállt a szántó-vető ember is, kissé elgondolkozva, amikor az új idők szele egy-egy gyengéd suhintással őt is megérintette. Az átalakulások ható erejét mindenki érezte, talán leginkább azok, akik gátat

akartak vetni elébe. S e vajudásnak, kulturharcnak, átalakulásnak Ady Endre már annyira középpontjában érezte magát, annyira tudta, hogy minden vajudó lélek valamelyest és valamiképen az ő lelkétől terhesült meg, hogy már nem tartja tulzásnak elmondani magáról: „Mindent el akartam mondani, ami a ma élő magyar emberben támadhat, s a mi ma élő magyar embert hajt, mint a szij a gépkerekeket. Elmondhatom ma már: a mai magyarság, kultur magyarság lelkiismeretének hiszem magam.” — Mert hogy lyrája mit jelent a magyar lyra történetében, azt meg Schöpfung Aladár őszinte, vallomásszerű szavai fejezik ki legtalálóbban: „Bizony jó ideig kellett az Új versek kis kötetével küzdenem, amíg megtudtam állapítani tudatosan, hogy ami Ady verseiben furcsának tünt fel, az eredetiség, ami idegenszerűnek, az a magyar élet eddig titokban forrott jelenségeinek megszólalása, ami homályosnak, az a megszokott formák romjain alakuló új formák szokatlansága. Szóval: a hiba javarészt én bennem volt, az én készültségemben. Amint ezen tül-estem, meggyőződésé érlelődött bennem az a sejtetem, hogy irodalomtörténeti esemény, a magyar lyra egy új fordulatának kiinduló pontja van előtttem.”

Gyóni Géza „Szomorú szemmel” c. verses kötetének megértéséhez szükséges volt e milieut meg-rajzolni, körvonalozni, mert kétségtelen, hogy amiképen Ady Endrének hatását, irodalmi eseményét minden modern és minden számottevő poétának versein megészlelhetjük, ugy ez a hatás, ez az intenzív erő Gyóni Géza lyráját sem hagyta érintetlenül s az Ady-versek olvavása csak termékenyítőleg hathatott Gyóni Géza lelkére is. De viszont, aki figyelemmel olvassa Gyóni Géza verseit, menten meggyőződhetik arról is, hogy az Ady-hatás csak relatív értékű, mert meg tud maradni mindig egyéninek, jellegzetesnek, a maga útján járónak, amely egyéniség, jellegzetesség nem kis mértékben érdemes arra, hogy a figyelmet magára vonja.

A
zonnya
választ
lyezése
szor A
val ga
Gézava
latokat
must t
oktalan
tosan e
nyeket
zsenije
szépség
szűrőd
kifejez
bizony
geniális
Gy
a kara
amely
panáso
A bur
versei
hatnak
nem d
M
kivetet
de mé
nemes
s ez a
szerete
még á

Ady lyrájának mélysége, intenzív volta, bizonynyal mélyítette Gyóni liráját is. Témáinak megválasztása, formai tökéletesbülése, a szavak elhelyezése, a kifejező jelzők megválasztása, igaz, sokszor Adyra emlékeztetők, de hisz Ady annyi ujj szóval gazdagította nemzeti irodalmunkat, s Kenedi Gézával szólva: „a magyar nyelvből olyan fordulatokat, összetételeket, hasonlatokat, zenét és ritmust tudott kicsikarni, ami igazán meglepő” s csak oktalanságnak lehetne minősíteni, ha valaki öntudatosan és célzatosan kerülné azokat az elért eredményeket, vívmányokat és szépségeket, amikkel Ady zsenije ajándékozta meg irodalmunkat. Ha e formai szépségek, külső kellékek egy más poéta lelkén át-szűrődnek, egyéni tartalommal egyénileg jutnak kifejezésre, menten minden szolgai utánzattól, úgy bizonynyal a hatás csak oly rokonvonás, mely kongeniális lelkek találkozása, sajátosága és tulajdonsága.

Gyóni Géza lyrájának ép e tartalom adja meg a karaktert, amely értelmesen s kifejezően gazdag s amely nagy bánatok s mély szomorúságok, hiteroppanások, nemes fájdalom, férfias jajok elibénk tárója. A burkolt, szimbolikus képeknek kevésbbé barátja, versei nemcsak muzsikális szavak, melyek a fülre hatnak, de tisztán, értelmesen szólnak a szívhez, s nem dadogva beszélnek az értelemhez is.

Meggyötört szívének fájdalma, az életbe való kivetettsége, célkeresése s annak meg nem találása, de mégis büszke, dacos, rettenthetetlen öntudata nemes verésű lyrának a megszüllője, amely lyra — s ez a Gyóninak jellemző vonása, — a krisztusi szeretet melegével karolja föl s vigasztalja a nálanál még árvábbakat, még szomorubbakat:

„Jertek azért, kik fáradtak vagytok,
Sirása enyhít mindig a dalnak.
Tüskefa keserű fája a hárfám, —
Én sok könnyetlen, kinlódó árvám,
Sirása enyhít mindig a dalnak, —
Szomorú szemmel én vigasztallak.”

(Szomorú szemmel.)

Mások sirását vigasztalgatja, a magáét pedig mindig magának szeretné megtartani s szeretné, ha nem szeretnék: rokon, barát, testvér, a kegyetlen, a kedves, gögös ara, hogy átok és vétek a bosszújával soha senki mást ne sujtana, csak őt egyedül. Szeretné: ha lehetne dacos, erős, magányos, hogy magának számolhatna csak magáról, de jaj, ha meredekre hág, — hiszen zuhanni is gyönyör magasról, elhúzzák aggódó sirások. Majd másutt meg nem az érte szerető siróknak, hanem poéta utja elé gáncsot vetőknek küld dacos, büszke, üntudattal teljes üzenetet:

Engem napközel, bus magasság,
Ragad, vezet sziklás uton,
Dalokat élő dal bolondja:
Kinek fáj, ha bukom.

Megyek . . . Hát ne fájjon tinéktek
Az én fejem egy percre sem,
Koszorusan, vagy összetörten, —
Mindegy — az én fejem."

(Üzenet a kályhasutba 98. o.)

E büszke, nemes dac az, amely e verses kötetét uralja s amely e könyvet előttünk annyira szimpatikusá tesz, ez az a hang, amelyről *Szilágyi Géza* az „Uj Idők” hasábjain mondotta el: „Vannak e könyvben fojtó illatu tubarózsák, amelyekből ki érzik egy agyongyötrött, de büszkeségéről le nem tett igazi poéta sziv hangos dobogása.”

Az *Élet szeretője* c. kéziratos versfüzet következő fejlődési fokozatban a Szomoru szemmel c. alatt kiadott könyv után. Sajtó alá dr. Szolár Ferenc, a költőnek képviselője, most adta e verseket, csaknem abban a formában, s abban a rendezésben, mint ahogy Gyóni Géza azokat még a háboru kitérőse előtt elrendezte.

Nem akarok megjegyzéseimmel elibe vágni a megjelenő kötet kritikusaiknak, a róla adandó véleményeknek, egyszerűen csak annak a ténynek a ki-

jelentés
lemi ro
verseiv
életsze
égetőbb
céltalan
is vére
zengők
lyek m
egy ha
szerető
kapasz
aláhany
ság, a
gondol
A
alakja
mivoltá
hatja c

De
élet sz
csontki
hogy
kozva

jelentésére szorítkozom, hogy e kötet teljesen szellemi rokonságban áll a Szomoru szemmel c. kiadás verseivel. A hang, a tónus ugyanaz, talán csak az életszeretése nagyobb, görcsösebb és az élet fájóbb, égetőbb és mélyebb benne. A poéta ugyanaz, csak céltalansága, csak nyomora nagyobb, s így a versek is véresebb zokogásuak, liktetőbben, erőteljesebben zengők. A színek legsötétebbjeivel találkozunk, amelyek mesteri kezekkel vannak elibénk rajzolva, vagy egy hatalmas vonással odavetve, amint látjuk az élet szeretőjét ölelkezve, összeforjni, vagy erős karokkal kapaszkodni az élet szekerének szent küllőibe. Majd aláhanyatlani látjuk az erős karokat, a nembánomság, a *történjék hát* egykedvű belenyugvásával, gondolva: „A függönyt egyszer ugys leeresztem.”

A Grengoirnál is grengoirabb életet élő poéta alakja áll előttiink, aki ismét üzött, hajszolt, sorverte mivoltában vidéki városokban élve, tengődve dalolhatja csak egy-két hü, megértő, baráti szivre hajólva:

„Hüs tisztások hüvös lugasa
Pihenőt ad minden bitangnak. —

— — — — —
Kóbor ebek bokámba marnak
S elüz gazdám, a gazdag élet.”

De hatalmas, elementáris erővel tör ki belőle az élet szeretése is, bárhol kelljen is az élet fáklyacsonkját csoválni, egyszer még megcsóválja azt, hogy sutorogva szikrázzék s nem sirva, nem átkozva dalolja az élet dalát:

„Oh szép volt, ép volt mégis
És mégis ez az élet,
Enyém volt csókja, kinja,
Vágya, vihara, vére.
Oh szép volt, ép volt mégis
S tebenned is városom
Szállt egy-két szikra az égre.”

Igy csak egész poéta tud énekelni, ki még a „vad éjszakák csatangolását” is bünyösnek, szépnek, a magáénak vallja, s mégis csak életnek, mert lelkéből szikra szállt az égre. Pedig „vad éjszakák csatangolója”, míg vár az öröm krisztusára, mások a fényben henteregnek s azt is szeme vaksága bánja:

„Mi sirtunk, míg azok nevettek,
Mi jajgattunk, ha muzsikáltak,
Mi fáztunk, ha ők melegedtek
És éhezünk, mert nem kínáltak.

— — — — —

Dus palotákban most világot
A mi szemünk lángjai gyujtnak,
Bus testvérem, te mindig bántott,
Nincs itt minálunk elárultabb.

— — — — —

Bus testvérem, jöjj ide mellém,
Kulcsold kezembe árva ujjad,
Bus testvérek a halál mellén
Jó hogyha néha összebuynak.”

(Békítő ünnepi ének Nagy Lajosnak.)

Az üldözöttek, a kitagadottak jogos, fájdalmas panaszát, nemes lázongását, rabláncok tépését halljuk e Grengoir-dalokban. Vagy mintha csak a francia Jehan *Riktus* ostromolná proletár verseivel az eget, s kérné számon annak urától az életigazságtalanságok *miért*-jét, öklelné zengve, a szívekbe és a lelkiismeretbe életevangéliumát Jézussal való találkozásakor. Igaz, nemes hajtásu proletár versek ezek, melyek az „élet, e szent gyönyörűség” nevében, mely „egyetlen, s *nekem* ragyog” milliók tiltakozását kiáltja világgá, mikor Cézár parancsa őket „bus fűrtnek akarja vinni a halálszüretre” — „Cézár, én nem megyek.” Igaz, nemes hajtásu proletár versek ezek, melyek a megrabolt, a kifosztott élet nevében milliók panaszát kiáltják világgá jogtalan élők, duskálódók felé vérfagyasztó igazsággal:

Iga
lyeknek
bor talp
szent kö

De
dik rész
lyek a
lőbbjaib

„Szegény sovány föld, én anyaföldem,
Termő erőit, emlői hamvát
Ur szeretői rég learatták
S hogy ne csufítsa az uri ágyat,
Hitvesül adták hitvány jobbágynak.

Szegény sovány föld, én anyaföldem,
Kinlódva készül uj aratásra,
Fáj a vetés és fáj a barázda,
Minden nyár végén gyérebbe az asztag,
Eb aki bánja. Jó a parasztnak.“

(Anyaföld.)

Igaz, nemes verésű proletár-versek ezek, melyeknek zsoltárosa „Dús Fáraó, a kőarcu Élet“-szobor talpára írja énekeit, az élettáncból kimaradtak szent követelését:

„Elég nagy a bánat piramis,
Legyen a sok rab már vidám is.

Minden koldust biborba látni,
Fáraó, az lehet királyi.

De minden könnyet elfogadni
S királyilag sohasem adni:
Dus Fáraó, kőarcu Élet,
De nyomorult a mesterséged.

(Egy Fáraó szobor talpára.)

De a komor, sötét színek mellett, a kötet második részében találunk sugarasabb verseket is, amelyek a modern magyar szerelmi lyrának legkiválóbbjaiból valók. Ajánlva van e cyklus:

Minden asszonyok asszonyának,
Ki volt az élet, vágya, fénye,
Jósága és szelid reménye;
Örömnél is dus csipkebokra —
És valahol érettem ért meg
Halálig zengő bánatokra.“

E dalok már nem a hamvas lányszobáknak ablakán zörgetnek, mint siró kolduló raj, mint hosszú gyászmenet, rimért, dalért egy mosolygást esengve, de mint biborszindalok, biborszín virágok özönlik el egy asszony szobáját, ki a muzsák nemes fölényével hangolja föl a poéta-lélek hurjait, s játszik azokon, biztos kezekkel, hogy valami csodás, megkapó zengésű nemes akkordok, ellenállhatatlanul vonzó érzések kelnek szárnyra a lélek-hárfa hurjairól, s verődnek a szívükhöz tisztán, melegen és forrón. Csak a lelkek káprázatos cseréje kapcsán ébredhetnek ilyen dalok, mikor a poéta, a férfi egész lelkét adja a dalba, s az asszonynak is egész lelkét kéri cserébe s az sok titku fátylát félre is lebbenti s a férfi birtokában van mindannak, mi csak: titok, kívánság, öröm és álom. Csak ott ébredhetnek ilyen meleg lélegzésű, forró lihegésű dalok, hol a poétát, a férfit asszonyának szépsége annyira megbabonázta, hogy annak aszkétája lesz, hogy szüzek csapatja úgy mehet el már mellette, mint vak koldus előtt, ki zsoltárt mond a hidon, s hol az egész pompázó nő-test — a vak zsoltárosnak, az élet aranyhidján — „Az éjbe mámorosan zengi, Tied tied akarok lenni!“ —

Csak ott ébredhetnek ilyen forró meleg dalok, hol csodatevő csókok hirdetik az élet evangéliumát, hogy szabad újra: jónak, szelidnek, szépnek lenni.

„Oh csodatevő csókok,
Mámor, tavaszi, tiszta,
Ha értem jó a multam,
Bűnnel, arannyal, fénnel,
Jaj, ne adjatok vissza.“

(A te tisztító csókod.)

E cyklus minden sora azt látszik igazolni, hogy Gyóni Géza sorsa, élete Asszony által van megpecsételve, hogy szívének egyik nagy, örök, nélkülözhetetlen élménye a: szerelem. Ha asszony lép be szívébe, régi bánatok figyelnek föl, s poéta szívének minden érzése, minden tartalma, minden mélysége

fölszinre kerül. Csak asszony legyen, nagy, igaz, megértő, szelid és jóságos. Ki az istenek által is arra van teremtve, hogy álmodó poéta lelkének lélekbuvarja legyen s valahol érette érjen meg halálíg zengő bánatokra.

Céltalan utját — mely nem visz csöndes, békés tanyákra, s révbe érést nem ígér — Asszony, kit szelid anyaság és csöndes otthon csábit, ne kövesse, mert vissza nem találna. — de ígér poéta utja annál talán még értékesebbet, még vonzóbbat:

„Sebes, sokvágyu szívem, ahol majd megpihen,
Kő lesz, vagy asszony keble, a Mindentudó tudja.
De szent lesz, hogyha kő és örökéltű asszony:

Utam magyar poéták gyöngyös, göröngyös utja.“

(Az én utam.)

Szent egyedüliség nemes zárkozottság, a magára hagyatottság fensége, majd tiszta mély férfias erő és erotika, a büszke dacolás erős zenéje jellemzi az Élet szeretőjét. A szent egyedüliségben új könyve fölé hajolva nemes egyszerűséggel, minden volt, minden leendőnek mégis büszke elviselési készségével, öntudatával mondja:

„Tetszünk-e majd, szomoru múzsám,
Olyan mindegy ma már:
Hogy a piacnak gunyos nevetése
Vagy borostyánja vár,
Olyan mindegy ma már.

Mi a dalért mindent odadtunk,
Amit az élet ígért,
Mi a dalért sár-sirba dobtuk
A dús cselédi bért —
Amit az élet ígért.

Minket a dalért szomoruság
Halottas inge övez,
S fejet hajtunk már, mikor a piac
Koszoruz vagy kövez,
Koszoruz vagy kövez...”

„Senki küldöttje“

Költői öntudata — Elhivatása

Senki se küldötte. „Pocsolyán, tüzön a *maga* vágya, átka“ hajszolta, vezette, sirva míg mosta sok-sok égő sebét, sorsa csak üzte, hisz: „ha sors, hát üzzön.“

Senki se küldötte. Utja is csuszós, rögös, életveszélyes, lélekfájásos volt, mögötte vér és kövek előtte. Arccal mindig arra fordulva, rohamát mindig oda irányítva, hol sziklaszirtek, kálvária, napközeli és bús magasság intett. Lépteinek nyoma a hegyjárók nyomát jelzi: excelsior, excelsior, hol tüzek égnek, vulkánok lobognak, s ha hallunk dalt: zengőt és méltót, szépet és merészet, ő mondja azt, mikor magasba tart; s ha hallunk dalt sirót és törtet, búsat és komorat, ő mondja azt, mikor lefelé zuhan. S csak lebeg és lóg soká az ég, a föld között: „lemenni gyáva, följutni gyöngé.“ —

Senki se küldötte. Így gondolta egyszer már maga is nagy, céltalan kálváriázásában. Sejtése hát megcsalt, öntudata csak hazudott, az elhivatás csodás meglátása csak üres fantom volt, annélkül, hogy az valóra vált volna:

„Egy este majd csak én is elmegyek...
— — — — —

Ki kérdi, bánja, hogy én merre mentem
És hol takarnak barna, nagy hegyek.“

(Élet szeretője 43. oldal.)

Mély férfias bánat, csalódott, prófétai szomorúság az, amely e sorokon előmlik, s amely belőlük oly hatalmas erővel döbben bele az ember lelkébe.

Mert Gyóni Géza életében most már beszélhetünk a tiszta öntudat, a nemes elhivatás csodás ihlettségéről, prófétai meglátásról, nagy küldetésről, mikor fölgyultak lelkének csipkebokrai s megtudta, megérezte, előre látta, hogy: „várnak rá még, akik apostolra várnak.“

Ennek az elhivatásnak, nagy, komoly küldetésnek, s dalai nemmmuló-becsü zenéjének tiszta öntudatba való jutása sugárként rezdül meg nagyon sok poémáján, fejlődési első lépcsőjétől kezdve el egészen az ígéretnek beteljesedéséig, a sejtések s jövőbe látások megvalósulásáig.

Fiatal poéta emberek ajakáról, akik még csak helyet kérnek az irodalom berkeiben, honnét dalukat hallathassák, szinte komikusan s naivul hangzik a fennhéjázó beszéd, amely prófétaságot, apostolkodást emleget. Egyébként is — még a legszentebb profécia is mindig rejt magában valami érték és tartalombeli hiányosságot, valami kívánni valót: magát a profécia megvalósulását, amely nélkül a profécia csak üres beszéd, de amelynek beteljesedése meg: az ígék mondóját költővé, jóssá, vátezzé teszi. A profécia eme relativ értékénél fogva még furcsábban hangzik aztán annak a beszéde, aki önmagának akar profétája lenni, aki önmagára mond nemes proféciát. — Petőfit sem a kortársai mondták jósnak, prófétának, amért látnoki szemmel megjelölte helyét a közös sirban, hova a hősokeket rakták, de profétává avatta a későbbi köztudat, amely a profécia beteljesedését hirdette.

Gyóni Géza költészete csupa profécia. S ha Petőfinél könnyen megtaláljuk a kapcsolatot az „Egygondolat“ vulkánikus kitörései, meglátásai és a szent „közös sir“ között, úgy Gyóni Gézánál is sok olyan vonást, kapcsolatot találunk a vergődő poéta, s most már az egész nemzet érdeklődési körébe vont magyar bárd sorsa között, ami meglepő és ami tiszte-

letre méltó. — Már ifju éveiben küldetése, elhivatása nagy nemes céljának megmutatásáért, föltárásáért eseng:

„Célt célt, teremő Istenem!

Mondd: gyürü vagyok a vizen,
Mely célotat tovább viszem.

Mondd: por vagyok, mit szél vihet,
Por, melyből trónod épited.
De mondd. A lelkes porszem kér...”

(Versek 54. oldal.)

Majd egy sugárt lát kíválni a szürke homályból,
a hir, a dicsőség fölgyult sugarát, amely vakító fény-
nyel ontja lángkéveit, s amely: „vad lángra gyújtja
balgák lomha vérit.” Utána futnak a rajongók, utána
esnek, tántorognak az életnek sokféle zarándokai s
mint szárnysegett koldusok vetődnek utfélre — de
ha, — itt megint magáról szól a prófécia:

„... sasszem, bátor néz beléje,
Ha szent lángot szór ihlett szive mélye,
Ha ki dalát az istentől lesé el,
Az nézhet szembe napvakító fénnel.”

(Versek 75 o.)

A „Szerelem” c. rapszodikus versében pedig a
próféciák s a beteljesedések, a véres meglátások
egész rajával van dolgunk. Lehetetlen szabadulni a
képektől, a gondolatoktól, amelyek e vers olvasása
nyomán sorakoznak, vonulnak el előttünk. Amint ol-
vassuk a forró, rapszodikus sorokat: „Én harcra,
küzdelemre vágyom — Engem a harc hív, hogy el-
emésszen” — „észak vészes és hajszás éjszakáira, az
életér folytatott szent háboru ezer halálos veszett
nyomoruságára” gondolunk, — és aztán megint meg-
állítanak a szavak: „Zajgó birodalmán vihar üzte vi-
zeknek Én áttörök, átgázolok” — s nyomukban hall-

juk a diadalmas csatakiáltást: „Hurra testvér, csak most szorítsd még.“

S csak jönnek tovább a képkapcsolódások, a beteljesült, a kedveshez suttogott próféciaik:

„Izzó fejed egy szirtre lehajtod,
Nevem az éjben százszor sóhajtod ...

Rettegni fogsz láthatlan rémtől
S imádkozol, ha besötétül ...“

(Versek 110. o.)

S nyomukban látunk szent asszonyi féltést, érthető és megbocsátható remegést, fázást, hallunk fájdalmas szívveréseket, nyöszörgéseket, a vár kapitulálásakor örjítő sikoltást, majd halk csendes sirást, amely csak e szavakat suttogja: Szibéria ... Szibéria. A tűz lobog, az átok egyre visz“ — „Mi dal volt benned, dal marad örökre“ (versek 134.) „Érzem: Nekem itten lesz még helyem, lesz még“ — „Jöttem istenszóra, százak kincse lelkem! Engem várnak, akik apostolra várnak“ — (Erzsike könyve 33. old.) „várnak rám várnak, szomoru társak, Mondják is nem jön, mondják is halott (Szomoru szemmel 32 ol.) „Gondoljátok ... ej, mit bánom én, mit gondolnak rozsdás agyak, A kályhásut nem prófétaház — S engem szólítanak“ (Sz. Sz. 97.) — „Dús palotában most világot A mi szemünk lángjai gyujtnak“ (Élet szeretője.)

„Sebes, sok vágyu szívem ahol majd megpihen,
Kő lesz, vagy asszony keble, a mindentudó tudja,
De szent lesz, hogyha kő és örököltü asszony:
Utam magyar poéták gyöngyös, göröngyös utja.“
(Élet szeretője.)

Mindezek és a hozzájuk hasonló sorok mint elétté, valósággá vált próféciaik állanak már előttünk, s költői zsenijének, isteni elhivatásának s küldetése betöltésének magaslatáról nézve vissza költői pályá-

jára, eddigi ismeretlenségét — Rákosi Jenővel szólva — valóban csak *relativ* ismeretlenségnek lehet mondani. Költői értéke, elhivatása, jövő missziója, küldetése oly erősen be volt építve a tudatába, s azt oly tisztán oly intenzíven érezte s juttatta kifejezésre, hogy annak synonymjára nem igen lehet akadni. Mert amint a világháboru borzalmait sem a szerajevói orgyilkosság idézte föl, de régóta vajudó, titkon őrzött, takargatott ellenséges erők leleplezése föltárása lett mindennek a szülőanyja, ugy Gyóni Gézát sem a világháboru szülte s tette nagygyá, hanem a világháboru csak lehetőség, alkalom volt arra, hogy a lelkében vajudó nagy titkos erők, amelyeknek nem egyszer már tanubizonyságát is adta, impozáns, határozott formában életre is keljenek s maguknak még a halál árkában is életjogot követeljenek és biztosítsanak. Gyóni Gézának a világháboru csak alkalom volt arra, hogy megmutassa az egész világ előtt, hogy lelkének szárnyalása oly erős, oly biztos, mint a gépmadáré, amely körülzárt várukba a honi üdvözlétet, a lelkek ölelkezését, szívek összedobbanását hordta erdős bérceken keresztül, — s hogy ez a lélek dacolni tud orkánok harcával, ítéltszerű összezsapásával. Egetostromló poétikus beszédével tulharsogni tudja még az orkánok örületes zúgását, bömbölését is, rimes halk suttogásával könnyeket szárit a gránátharcok között. A világháboru minderre csak alkalom volt, de amint költészetének fejlődéséből lépten nyomon kitünik, e csoda készséget ugy szólván készen vitte lelki bontakozásának e véres színterére, hogy a „sirások rabja, a „senki küldötte“ legyen papja, prófétája, lelke, apostola azoknak, akiknek papra, prófétára, apostolra volt szükségük.

A világháboru költője

Petőfi a szabadságharc idejében egyik csatadalát a képviselőházhoz küldötte azzal a kéréssel, hogy azt nyomassák ki s osszák szét a katonák között, tudva, hogy egy kis dal mily lelkesítő, s mily döntő befolyásu lehet az egész harc kimenetelére. S e jogos kívánságát egy — a Kossuthoz írt levelében azzal támogatta, hogy megemlékezett a francia forradalom egy tábornokáról, ki a kormánynak azt üzenté: vagy inditson még egy új hadsereget, vagy küldjön a táborba egy új Marseillaise-t. S hogy az ily irányban támasztott igények mennyire a tömegpsychéből sarjadjanak, annak különösképen való bizonyossága, hogy a franciák e világháboru kezdetén: forradalmuk gyújtó, szinte versenyen kívül álló dalát, — melyben benne lüktet a szabadságnak minden szeretése, a forradalomnak egész lelke — fölváltották egy másik csatadallal. A gloir népének psychéje mintegy ösztönszerűleg megérezte, hogy a Marseillaise lelke és értelme s az orosszal való frigyesség egymásra nézve mégis csak lehetetlen.

Mikor pedig a dal erejét és hatását a tömegérzésbe, s a néppsyhébe kapcsoljuk be, régi idők ködfátyolából hivatlanul is, mythikus, legendás küzdelem, hősök avatása bontakozik ki, s szédületes nagy élethalál tusában — ahol ember ember husába mar — egy érthetetlenül különös alakot látunk, aki a halálhörgéses levegőbe beledalolja az életnek, a halhatatlanságnak a dalát. E dalnok az ókor mytikus

alakja, a thermopilei szoros Tyrteusa, kinek dalos lelke darabokra törve a népek életében, szabadságharcában később is majd itt, majd ott csillant föl. Egy egy tört sugár birtokában Dalosok, Igricek, Hősök, Hegedősök jártak és éltek nálunk is, s maga a magyar nép is örököse volt annak a léleknek s termelője a daloknak, a kuruc nótáknak, de a mytikus, a legendás kort majd csaknem megismétlődve látjuk szabadságharcunk történetében, amint Petőfink alakja mint a háboru lelke, a harcok démona jelenik meg.

S a magyar nemzetnek e most dúló világháboruban való elhelyezkedését, s minden kétséget kizáró jogos küzdelmét a színes könyveken kívül, — amelyeknek hivatásuk, hogy diplomáciai éllel és fondorlattal egykezzenek a világháboru szerzési okát magukról elhárítani, — a történet lelkét és szellemét kutató hisztorikusok előtt legjobban fogja igazolni az, hogy a világháboru igazi nagy poétája, legendás Tyrteusa megint csak a mi vérünkben való vér, a mi testünkben való test, a mi lelkünkben való lélek. — Mert poéta akadt az angoloknál s a franciáknál is, aki verssel akarta igazolni azt, ami igazolhatatlan, de *Gyóni* Gézája csak a magyar nemzetnek van, aki „gránátok földjén, orosz nyavalyák közt, észak véres és hajszás éjszakáin, füstölő falvakban, fagyban és sárban, ostromlott várban, hősök avatásán, árulók ítéletén és az életért vívott szent háborunak ezer halálos szépségében és veszett nyomorúságában“ — íróasztalán: a katonaládán, írószerszámaival: a pangánét-végével megírta és örökségül adta a hisztorikusoknak a színes könyvek közt is a legvilágosabban szóló könyvet: az ő lelkében a magyar nemzet szíve lüktetését, forró dobogását, visszafojtott lélekzetét, hitét, erejét, imádságát, ezeréves szent fájdalomát, az élet-halálharcra való nagy gyürközését, a világtörténelem e legragyogóbb diplomáciai könyvét a: „Lengyel mezőkön, tábortüzek mellett“ Przemysl kétszer is körülzárt várában.

Az angol divatos poéta, vagy a hatalmi érdekek-

hez szegődött D'Annunsio elnevezheti a központi hatalmak szövetségét bárminéven is, de az ítélet-idők hatalmas harsonája mégis csak Gyóni Géza kezében van, aki a lengyel dombon prófétai ihlettséggel az Igazság és az Ítélet Istenét idézve — míg az asszony helyett, ki férjét hiába várja vissza, kihült bajtársa szívét egy marék vadvirággal ékesíti föl, — így mer imádkozni:

„Foganjon meg a forró átok,
Mit fiát vesztett anya mondhat,
Mit párja vesztett kedves mondhat,
Száradjon el sátáni teste,
Száradjon el az átkozottnak.

Szemét kerülje könnyű álom
S ha álmodik, varangyok lepjék,
Sebesedjék ki lázban bőre,
Kutyája fusson messze tőle,
Mikor megérzi leheletjét.

Undorodjon tőle a kedves,
Rohadjon meg szájában méze,
Ki halálod és e vértengert
Fehér cárok pokolvárában
Valaki orvul felidézte.

Foganj, foganj meg forró átok.
Ámen, Ámen... És aztán hajrá...”

(Ima a lengyel dombon.)

Mintha csak Sakespeare drámáiból harsogna föl az átok, oly erős és oly hatalmas az. Hallani véljük titkos rejtett erők előtörő robaját, messze morajlását, ezer ágyutorok halált okádó bömbölését, haladóklok hörgését, megtépett, agyongyötört lelkek sikoltását, s halljuk, szinte látjuk mindazt az átkot, ami ezekből származik, egy fejre zudíttatni — vissza annak a fejére, aki azt szülte, előidézte.

Gyóni Géza a magyar nemzet s szövetségeseink élő lelkiismeretét önmagában hordva, ez átok-imát — a vértenger földézőjére — el merte mondani, amint azt okunk és jogunk van mindannyiunknak is megismételni.

S ennek az átoknak az *igazsága* és *őszintesége* vet világot Gyóni Géza elhelyezkedésére a világháboruban, ez vet világot az ő költői zsenijére, egyéni fölfogására, ez adja meg a finom distingiót arra vonatkozólag, hogy mit jelent neki a háboru, milyen lelki élmény az számára, s Ő, mint a világháboru költője miben különbözik nagy elődjektől: a görög Tyrteustól, küzdelmes multunk igriceitől, vagy szabadságharcunk Petőfijétől, akikkel oly sokszor összefüggésbe hozzák.

Tyrteus egy katonaállamnak volt a gyermeke — melynek erkölcsi törvényei, s melyben az egyénnek a morálja is a katona-állam eszméjéből sarjadt, annak szelleméhez simult. Petőfi lelke a világszabadság eszméjébe kapcsolódott bele, egy nagy szent háborura, minden szabadságot és népjogot elintéző leszámolásra izgatta a kedélyeket, véres napokról álmodott éveken keresztül, mindennapi imádsága a francia forradalom volt, s maga is sokszor, mint a forradalom démona úgy járt kelt kortársai között.

Gyóni Géza már a kulturember képét hordja magán, s belőle már a huszadik század gyermeke szól. Ő már nem a háborunak dicsőítője, magasztalója, hanem nemzetének prófétája, apostola. Versei nem háborus gyönyöröket zengenek, inkább annak a szívbe és az agyba való beledöbbenéseit adják elő megrázó erővel, ő már nem a vérontás fölötti öröm, állatias érzés extázisában tombol, de, mint „Heroldja vérrel vert időknek, ki hitet öntött a csüggedőkbe, — mert vért gázolt, nem tud vig lenni“ — s ha csatakiáltása az is volt: „Hurrá testvér, csak most szorítsd még“, eszménye „a boldogságos béke“ s hite, hogy: „a virágos ékes fegyverek nyomában nagy Békeország vasfalai nőnek“, a világ eseményeket átölelő s magában földolgozó nemzetpolitikai meggyő-

zödése, hitvallása s harcra kényszerítő igazsága, hogy világerők törtek reánk: gyűlölt kézzel rombolni széjjel ezer esztendő szent oltárokat“ s e szent oltárt körülvenni, e szent oltárt megvédeni a hősök, a rajongók, a szentek Megváltói munkája, feladata. A megváltás örök záloga és pecsété pedig a vér, a mely a Messiások föláldozott testéből folyik s a „senki küldöttje“ — de ki Istenszóra jött, a „sirások rabja“ de kit a pokolbeli nagy dáridó előtt mégis a rég élő-halott édes anya koszoruz meg s úgy bocsátja el áldottan, pántlikásan, már a megváltás szereztetési ígéit zengi a gránicon a világ Magvetőjének oltára elé borulva:

„Életemet, e drága pohárt zengőt
Csordultig vérrel kezvedbe adom.
Öntözd vele a boldogabb jövőndöt,
Jövő virága nyiljék gazdagon.

Jövő magyarját minden ág ne huzza,
Rémlátás réme ne háljon vele,
Csodára keljen áldott magyar buza,
Aki vetette, az arassa le.

Fogadd el tőlem, Világ Magvetője
S ha kezdődik a boldog aratás,
Engedd, Uram, hogy nyilhasson belőle
Hazai rónán egy áldott kalász.“

Ezekben a motívumokban látjuk Gyóni Géza fejlődését, átalakulását, s önmagának érett kalászként való följajánlását a messizi vérmezők láttára, amelyek azonban a „szabadság, nagyság, szerelem és szépség magvait érlelik“. Különösen csodálatos átfejlődés, kalásszá való érés ez épen Gyóni Gézánál. aki, még 1913-ban, amikor a déli részeken ugyancsak erős hullámmzások, háborus mozgalmak voltak vagyis mikor a most égő talajt már kezdték gyujtogatni, a XX. század emberének minden kulturtörék-

vésével utasítja el magától a háborus gondolatot, s küld allegórikus keretben bár, de büszke, dacos üzenetet, amely üzenetre fejét teszi föl: „Cézár én nem megyek.“

„Vérben uszik vad hegyek orma,
Paskolja vér, paskolja ár
S engem a halál dáridóra
Cézár parancsa vár.

Itt hagyni minden szentet, drágát
Asszonyt, buzát, bort, dalt, zenét,
Cézár parancsa nem kegyelmez
Kell a halál cseléd.

Már összeszedtem kis cókmókom,
Indulni kell, jaj nem lehet,
Vérben uszik vad hegyek orma,
Cézár, én nem megyek.

Cézár, lásd, ép a szüret áll már
Gerezd hátán tömött gerezd
Vérben uszhat vad hegyek orma
A földem nem ereszt.

Cézár, énnekem asszonyom van
Forró ölü, dalos, szelid
Te éretted jaj, hogy áztassam
Könnyüvel szemeit.

Kicsi, szegény, ijedt fiókák
Fogják, lásd, erős térdemet.
Bús fürtnek a halálszüretre
Cézár nem mehetek.

Nekem nem házam a te házad
Nekem nem fáj a bánatod
Én tőlem véres koronádat
A sárba vágthatod.

Mit bánom én Hispániát
Ha gyémánt hegyeket terem
Minden drága kövednél drágább
A vérem életem

Élet, élet szent gyönyörűség
Egyetlen, mely nekem ragyog,
Cézár, az életem felett
Én is Cézár vagyok.

Melyik Isten nevében trónolsz,
Mily örület adott jogot,
Hogy Isten adta életemmel
Játszik a pallosod?!...

Soracte ormán zöld az erdő
Szívem életvágytól dagad...
Jer asszonyom... A koronádat
Cézár véd meg magad.

Vagy küldj hamar pretoriánust
Üsse szét e dacos fejet,
De bitangul a mészárszékre
Cézár én nem megyek"

(Élet szeretőjéből) Cézár én nem megyek

Hogy mily szédületes ellentét van a két hang, fölfogás, világnézet és eszmei tartalom közt, amit Gyóni Géza még 1913-ban és amit a háboru kitörésekor képviselt és megszólaltatott, azt a már előbb leírottak és e versnek minden egyes szava hatalmasan igazolja. Az ellentétek óriásak, közös csak az *őszinteség*, s annak ereje, amely azután megadja mindkét világfölfogás markánsul erős, színes vonalait. Ebben a versében még az Élet szeretője, aki szent egoizmussal énekli: „Élet, élet, szent gyönyörűség, egyetlen, mely nekem ragyog“ — a világháboru költőjének pedig már ugyancsak szent altruizmus: élete sem drága, csak Béke-országának vas-

fali nőjenek. E versben „vérben uszik vad hegyek orma“ s őt Cézár parancsa várja s akarja kényszeríteni, — a világháboru költője pedig, mikor „vad hegyek orma vérrel tarajos“ — a legszebb önkéntes-ségnek tartja sziklafalként állani őrt, hogy tiszai tájon, kunyhó se álljon, kunyhó se álljon soha védte-len“. E versben még tiltakozik a merénylet ellen, hogy „bús fürtnek“ vigyék őt a halálszüretre, a világháboru költője pedig már imába szedi vágyát, hogy a jövő nagy aratáskor az ő vére nyomán is keljen egy áldott kalász. Az Élet szeretésének ez őszinte igaz strófáiban vére és élete még drágább Cézár minden drága kövénél, Kincses Hispániájánál, a világháboru költője már „életét, a drága pohárt, zengőt, csordultig vérrel“ áldozatul szánja. E versben még számon kéri a hatalmas Cézárt, hogy melyik istentől nyert jogot véres játékot üzni életével, Cézár házáat miatta érheti bármi, koronáját akár a földhöz vághatja, a háboru költője a korona megsértését már nemzeti ügynek, a becsület s az élet kérdésének tekinti s alvó legendákat ébresztve föl álmaikból: Ferencz Ferdinándot állítja a hadak élére és váteszi szemekkel úgy látja: „ami most készül, szent leszámolás lesz s nyugalom, áldás, béke a Jövőnek.“ E versen még a „méntás ablakok kerítő szagától“ terhelt, s lelke is még attól van megbabonázva, az ormok zöld erdői felé, míg szive életvágytól dagad, asszonyát hívja, vele indul meg, nélküle egy tapodtat sem, a világháboru költője már elszakadt asszonyától visszahagyva őt, de ki azért Órangyalként nyomon követi és „nem engedi, hogy versei elvesszenek, hanem az Itéletlstenét kegyelemre siró Asszonyakarattal akarja, hogy azok hazaérjenek és új életet hirdessenek.“

Igy folytathatnók még tovább is a mélységek, a szakadékok lelkét föltüntető distinkciókat Gyóni Géza két ellentétesen megnyilatkozó élet és világ-fölfogása között, amely ellentéteket, szakadékokat, mégis gyönyörű íveléssel kapcsolja össze, hidálja át az a nemzeti szellem, a magyar Géniusz, amely a

világháboru kitörésekor benne testet öltött, benne megvalósult, s az orosz fogságban tett őszinte, szomorú vallomása:

„Ki vért gázolt, nem tud vig lenni,
Cézárt uj bárdok koszorúzzák.“

(Magyar bárd sorsa.)

Egyébként e lelki átformálódásoknak, eltolódásoknak, reakcióknak a lélek új tartalommal való megteremtésének Gyóni Gézára emlékeztető példáit látjuk a nagy, német szociálista pártvezérekben s a többi nemzetek szociálistáiban is, amikor a terjengős nemzetköziség összeszorul s görcsösen és féltősen kapaszkodik bele a nemzeti eszmébe, az önvédelmi harc fenségébe és kötelességébe. S nálunk e kötelesség talán százszorta véresebb és kötelezőbb, de épen talán fenségesebb is, mint más nemzeteknél, mert magában foglalja nemzetünk ezeréves szenvedését, új sebek ütését s a „szentelt fájdalom“ újralüktetését. S hogy e világháboru végigharcolása számunkra létkérdés, azt Ő már a nagy költők intenzív erejével, átölelő fantáziájával fölfogta és hirdette a harc kezdetén. Az eseményeket magas politikai látószögből nézve a nemzeti gondolatot beépítendőnek vélte és tudta a jelen véres harcaiba, a jövő diadalmas fejleményeibe. Nem hadisorba állított zsoldos beszél már hozzánk, aki kötelességét bár katonabecsülettel végzi is, mégis csak zsoldos, de szava, kiáltása, zengő éneke úgy hangzik, mint a nagyok, a hősök, a rajongók, a szentek kiáltása, akinek lelkén a védelmi harc igazsága először mint isteni, azután, mint egyénivé hitté lett igazság szűrődött át. — S Gyóni Gézát a világháboru egyetlen nagy és igazi poétájává a verseiben rejlő erőn, szépségen és igazságon kívül főképp épen az a lelki készség, az a határozott megállapodás teszi, amely táborba szállásának pillanatától fogva tartja. Napoleon nem indulhatott világharcaira oly egyéni nagysággal, megállapodottsággal, tisztázott gondolattal, mint gyóni Géza. (I. Ének a

Gránicon) S hogy hangja, éneke, igazsága és kiáltása mennyire pózmentes, azt életével igazolta. Élete igazságába kapcsolódott, igazsága meg életébe. Részt kért és részt vett a nagy titáni harcban, a gyűrűként körülvevett, s kétszer megostromolt Przemysl várában, részt kért és jogot biztosított a huszadik század világháborujában is a lantos költészetnek, amiről legendás történetü przemysli verses kötete tanuskodik. Dalainak létjogosultságát megadta az a körülmény, hogy a küzdő katonák szívesen vették, megértéssel fogadták, s így nyilvánvaló hogy a küzdő magyarságnak lelki világát szólaltatták meg a dalok, a versek.

Csodálatos könyv is az a Gyóni Géza könyve, nemcsak tartalmánál, de körülményeinél fogva is. Egy verses kötet, melynek írója egy pionier katonára, s mely egy ellenségtől körülzárt várban lát napvilágot, s elterjed ott pokoli halálárídók közepett tizenkétezer példányban — s ott van a várparancsnok íróasztalán, ott van a közlegények borijában, a halált osztó gyilkos töltények mellett; a tűz, a lélek pedig, amely a versekből kiárad, fölguytja Kovácsot, átcsap Bogdánra s nem telik bele 48 óra: ott él százezer magyar katona szívében s a vár egyik tábornokának gyönyörű levele hirdeti, hogy: „az a hadsereg, mely katonáinak lelki profuntjáról is így tud gondoskodni — csak győztes sereg lehet“ (Wéber tábornok levele Gyóni Gézához).

Egy verses kötet, amely a körülzárt várból repülőgépen kerül haza, a honi földre, reménykedő magyaroknak ajánlva, s a könyv futó tűzként terjed ide-haza is, s a bennük élő lélek nemsokára ott lobog az egész nemzeti testen.

Mélység, magasság, igazság és szépség, az erő és lobogás, szent tűz és a vas beszél hozzánk Gyóni Géza háborus versein keresztül. Orkánok zúgását, nagy mérhetetlen oceanok morajló erejét juttatják eszünkbe ezek a versek (Petőfi lelke, Csak egy éjszakára), amelyek a világháboru legerősebb fölvoná-

sai közül valók, amit azonban nem a nyers fegyveres erő, hanem a lélek ereje, nagy koncepciójú gondolatvilága, a zseni alkotó képessége produkált. A hősi legendás kor, véres századok nemzeti nagysága, szépsége és épsége, a magyarság világtörténeti miszsiója mind elibénk van állítva újból a világháború e mély zengésű lyrájában, amely színekben formában megkapó fordulatokban gazdagon, sokszor ódai fenséggel tárja elbénk a megindult világ modern háború viselését. Lobogó színei a lelkiünket égetik, leírása megrázó életté elevenedik előttünk. Az Itélet napjai c. versében a vár első ostromát írja le. De ennél elevenebb, plasztikusabb képet e szomorú világtusáról, e diadalmas életharcról még az sem alkothat magának, aki szereplője volt a háború e borzalmas fölvonásának. Ennél színesebb és erőteljesebb képet nem a csaták vérzivatarja, de talán csak Gyóni Géza tud adni, amikor: Csak egy éjszakára hívja el az itthon pártoskodókat, a vitézkedőket, — a gerendatörések szálkakeresőit, — míg odakint a halálgép muzsikál fölöttük. Amikor: Csak egy éjszakára hívja a világháború hiénáit, uzsorásait, akik véreik vérével is csak üzérkednek, míg odakint szép piros vitézek válnak fekete csontvázakká:

„Csak egy éjszakára:

Hogy bujnąnak össze, megrémülve, fázva

Hogy fetrengne mind, mind, hogy meakulpázna.

Hogy tépné az ingét, hogy verné a mellét

Hogy kiáltná bögre: Krisztusom mi kell még!...

A „Petőfi lelke“ c. versében — amely nagy koncepciójú gondolatvilágának, összefoglaló képességének egyik legkifejezőbb bizonyysága, s amelyben Petőfit élet-halál küzdelmünk, új szabadságharcunk lelke, mozgató erejeképen szerepelteti, — beállítva látjuk az összes küzdő nemzeteket, s mint a vészkiürt riasztója, úgy állítja csatasorba testvéreit a döntő nagy erőfeszítésre:

Mert mindenütt, hol elnyomott sir
 És mindenütt, hol rabtartó röhög
 Észak sarkától a Tüzföld fokáig
 Lelkét szikrázzák uj üstökösök.
 És mindenütt, hol a zsványság ellen
 A jog nevében dörren egy mozsár
 Emésztő tűzben, bosszuló fegyverben
 Petőfi lelke jár.“

Mint az orkán zugása, oly ellenállhatatlan erővel
 süvitenek e versek lelkünkön keresztül. Ahol pedig
 lágyabb hurokat érint, ott a szíviünk megtelik valami
 nagy emberies érzéssel, meleg tartalommal. Mert
 tagadhatatlan, hogy az élet szépségeit, színeit és idill-
 jeit kereső poéta-lélek még a gránátok földjén orosz
 nyavalyáktól környékezve is erőt vesz rajta s ki-
 keresi még ott is a nagy élet-halál harc idilljeit. Ha
 szomoru, véres idillek is azok, de mégis idillek.
 Ahogy a millieu magával hozza. Ha deres dombon
 véres pompa készül, temetni a pajtást, a fübe hara-
 pottat, már ott van a szépség, a gyöngédség poétája:

„Lengyel dombok őszi virágát
 Didergő fehér margarétát
 Összeszedem árva csokorba
 S szívedre tűzöm szomorun
 Testvér, már tőlem úgy fogadd
 Mintha asszonyod adta volna.“

Amikor meg a légből fölfogott meleg, forró sóha-
 jok arról beszélnek, hogy odahaza ünnepet ülnek,
 maga köré gyűjti bajtársait, fölölti papi palástját,
 amit egyszer már elvetett, s megáldozik a barna ol-
 tár-dombon:

„Dicsőség a magasságban
 Dicsőség a fehér Királynak,
 Ki szabad nép szívébe zártan
 Fehéren trónol trónusán
 S kit túl ezer nehéz tusán
 Szabad és boldog népek áldnak“

A szemüinkből meg könnyet kell törölni, ha
„Vasárnap a sáncon“ c. versét a bajtársi szeretet e
megkapó rajzát olvassuk. Két magyar áll a posz-
ton és beszélgetnek. Miről, másról, mint az édes ott-
honról, az elhagyott fészekről:

„A szobánk olyan kedves és meleg,
Irta utolszor drága levelében
Olyan kedves már a csöppnyi gyerek
Mikor föltérde az anyja ölében.

Pajtás, huzódj csak erre közelébb
A golyó már a földet mind kívágta,
Jobb lesz nekem a te fekvőhelyed
A kicsi fiad ne várjon hiába.

Nekem nincs fiam, aki haza várjon“...

Gyóni Géza háborus verseit épen ez a minden
izében poéta-lélek teszi e szomorú, véres és könnyes
idők mégis csodaszép emlékévé. Költő és vátes, kinek
ihletett lelkében az isteni kinyilatkoztatás ereje is
lobog, s aki testvéreinek, véreinek: poétája, papja,
bátorítója és vigasztalója. Mert ha őt magát néha el-
el is fogja a szomoruság, a busulás, hogy ott
kell neki meghalni a harctéren, hol „dérlepte tarlón
elhagyatva fekszik s vén varju kopog szikkadt ko-
ponyáján“ vigasztaló szava azért mégis van társai-
hoz, a lelki prófunttal csak mégsem marad adósa
senkinek:

„Ne szomorkodj Bálint
Itt a magyar farsang
Lengyel hegyek, havas ormán
Tárogató harsan.

Föl a fejjel Bálint
Nézz csak a szemembe:
Sok százéves magyar harag
Lángja lobog benne.

Rá ismersz-e most már
Jó kuruc komádra:
Rákóczinak voltam egykor
Az írődeákja.“

Ezek a versek adják meg Gyóni Géza háborus költészetének karakterét, s ezek teszik őt a világháboru egyetlen nagy poétájává. Meleg szubjektív érzéseknek lett a megszólaltatója, amelyek ugyan az ő lelkének a legegényibb érzései voltak, de amelyek visszhangot tudtak kelteni százezrek lelki világában. S meg van e versekben az, amiről, mint a világháboru leghatalmasabb faktoráról beszélnek, amely úgy isteni, mint emberi gondolkozással is kell, hogy predestinálva legyen a győzelemre s ez: az erkölcsi erő, az Igazság hite, lelke és annak birtoklása. Mert Gyóni szerint, de meg az egész magyarság lelkiismerete szerint is:

„Orosz anyák, ha mind hármat szülnek
Diadalt itt akkor sem ülhet
Soha, soha Gorkij önkéntes.

Kancsuka zughat, s száz cári gazság,
Egy fegyver győzhet csak: az Igazság
S az a mienk: Gorkij önkéntes.“

Mi

sors
sem
kal
dics
nem
öreg
teme
dalm
nak
a na
jűk
gyob

akik
nok?

Kárp
akar

Mári

Géza

Miasszonyaink, a magyar Máriák

A szent fájdalmakkal teljes időben, amelynél sorsteljesebb talán még a honszerzés nagy kérdése sem volt, létünk, nemzetünk története új nagyságokkal népesedett be. Hősökért, nagyokért, szépekért dicsőkért nem kell föl kutatni rég mult idők fólíansait, nem kell félrelebbenteni az idők fátylát, nem kell öreg, dohos kripták halotti csendjét fölverni, elmúlt temetők csontereklyéit föl kutatni, kiásni, mert fájdalmas, véres, legendás kornak, legendás szépei állanak újból előttünk, s mi válogathatunk a szépekben, a nagyokban, a hősökben, a dicsőkben s el kérdezhetjük örök ismétléssel: melyik a szebb, melyik nagyobb?!...

Az-e, azok-e mind a tizezeren Przemyslben, akik az utolsó nagy kirohanásnál lettek halhatatlannok? —

Vagy az-e, azok-e, tíz, husz, százezeren, akik Kárpát szűz bérceinél áltak élő sziklafalat e tiltó akarással: eddig és ne tovább.

Vagy a sok közül a Miasszonyaink, a magyar Máriák-e,

„Akiknek szive el nem fáradott
A reménységben és az imádságban
S akikre szállnak fehér hóhullásban
Szibériából áldó sóhajok!?”...

Az orosz rabságba hurcolt magyar bárd, Gyóni Géza szól így a mi Máriánkhoz: rabságos éjben, bús

térdeplésben elzokogott imáit, sóhajait, vágyait, hazasóvárgásait a szíve vérével, a lelke sugaraival írott leveleit: egy kötetnyi szép fájdalmas poémát — a Kálváriáról — nekik ajánlva.

„Büszke sasok várát bevette az éhség“ s a magyar bárdot is, ki az élet és a halál zsoltárait dalolta a végvári sasoknak, rabszija fűzve, rabságba hurcolják.

De csak szálltak szálltak az áldott, bús sóhajok: „Koldus raj a királyi házból“ — s hogyan, miképen, legendás szövésű nóta ez, de a magyar puszták lelke mégis csak összetalálkozott az orosz puszták szelével s az ismerős, a hazájába vágyó, a kedveshez térni akaró daltöredékeket, hanghullámokat, szívről letört nemes, fájdalmas akkordokat magához ragadta, szárnyra vette, haza hozta, s bezörgetett velük a kedves ablakán, belopta azokat a magyar szívekbe, Miasszonyaink lelkébe s a magyar Máriák visszasóhajtának rá és: sóhajuk szembe köszön a sóhajoknak.

Ezer lélek ezer sóvárgása, elhelyezkedése, hazavágyódása és hazalátása íródott meg Gyóni Géza leveleiben s ezer asszony lelke rezonál a zengő, a fájdalmas hangokra. — Közös, koncentrált, a fogolytársak lelkében is átélt, de a poéta ihlettségével százszorosán átérzett, kidalolt érzések, motívumok, lélek vibrálások jutnak kifejezésre a levelekben és viszont a kedves beállítása, a dalokban való meg-elevenítése, bemutatása is a Miasszonyaink, a Magyar Máriák vonzó, fájdalmas típusát adja. Ami érzés: öröm, bánat, sejtés, fájo nyugtalanság, ideges várakozás, büszkeség, összeroppanás, új életre kelés, reménységre ébredés váltogatva csak váltogatja egymást e sorsos időkben a magyar asszony szívében, lelke fájdalmasan zengő hurjain, az mind kifejezésre talál Gyóni Géza hazalátásaiban s a róluk írt levelekben. Csodálatosan olvad össze így a fogoly érzésvilága, gazdag lelki élménye, a magyar asszony lelki élményével. „Tűrő, fehér szívekbe, hogy is fér annyi imádság, annyi bánat?!“...

Madár ha párját keresi, fölzokog a dal az asz-

SZOR
— I
a na
mok
egy
vált
szé
va,

nyel
min
hulla

csak
hü k
van

meg
híre

szonyi szivekben is: Üres a fészek, nincs lakója már,
— levél ha rezzen, végtelen fojtó csend ha alászáll,
a nap gondjait is megbolygató véres sejtelen, az ál-
mokat üző föl-fölriadás: mind, mind örökké csak
egy gondolat, amely mégis ezer formát ölt, s ezer
változatban jelenik meg. S minden, minden oly be-
szédes és oly mély jelentőségű. Mindennek van sza-
va, csacska beszéde, locsogása, még a sárnak is:

Mit locsog a tavaszi sár
Sápadt honvéd talpa alatt?
Elöl halál, hátul halál...

— — — — —
Mögöttük a csúf csóka-vár...

S vannak éjszakák, amikor a szél besir a kémé-
nyeken, sóhajtván hasadnak a szivek, s úgy rémlik,
mintha valahol a „barna ágyuk fölúgatnának s rög
hullana a barna gödörbe“ — s

„Aztán csak csönd, végtelen, fojtó ...

— — — — —
Eltántorogsz a kis szobáig
Amelyben minden mozdulatlan,
A szék, a tükör és a pamlag
Ahogy utolszor odahagytam.
S az ajtó előtt térdre hullsz...

Minden oly rettegetes, minden oly bizonytalan,
csak egy a biztos, egy az állhatatos: a fájdalom, a
hű kutya, amely a Kedvessel, a magyar Máriákkal
van nappal és éjszakán át, s:

„Hiába zárod be az ajtót
A küszöbön nyöszörögve vár rád.“...

S új reggellel csak régi bánat, — vagy talán egy
megsemmisítő hír, egy örjítő sirás — vagy talán egy
hírecske, amelyre:

„A szivverésed elakad:
Nem hős halott, csak szürke rab.
Nem gyászruha, nem temetés,
Csak új várás, új epedés.“...

És most már a magyar Máriák lelke új gondolatokkal, új félelmekkel terhes, s a lélek vágya, iránya új utakat keres, s a fantázia új alakokkal népesedik be. Rab katonák, kiknek ruhája rongyos, arcuk halottas, ólomszürke, lépdelnek szomorun, sárban az ablak alatt, s bús, reménykedő Máriák féltő szívében, — „S az ablakon át halovány asszony kutatva néz fel a szemkébe“ — melyekben „bús pásztortüzek égnek: csupa bánat és csupa honvágy“ — amely fájdalmas, bánatos szemeken keresztül az asszonyi szem, a szerető szív, a fájdalmas lélek túlon túl, a messzeségbe néz.

Majd ezer és ezer magyar asszonylélek száll ezer és ezer kilométernél is messzebbre, zord, jeges mezőkre, amikről eddig csak a borzalom hangján halottak beszélni, s míg az ereszről jégcsap szakad le, rémlátás réme fogja el a lelkeket, véres, fájdalmas víziók, amiktől nem lehet szabadulni:

„Szibéria... Szibéria...
Havas pusztán magányos szánka,
A szánkóban most én ülök
És farkas vágat a nyomába.
— — — — —
S mire elér a földkunyhóig
Véres tetemem lóg utána...
Szibéria... Szibéria
Havas puszta most minden álmod
— — — — —

De Gyóni Géza rabságból írott leveleiben nemcsak a vágyó, a sóvárgó, a hazajáró rablelkeket s ezzel párhuzamban nemcsak a szibériai fogolytáborokat örök, féltő hűséggel fölkutató Miasszonyainkat, a magyar anyákat látjuk sorakozni a rab költő láto-

másai kapcsán, de ott látjuk azokban a magyar rabok
vérezéseit egy-egy gyengeséget eláruló szívrezdülés
pajzán mosoly, bizalmas kézzszorítás nyomán, s ott
látjuk a még *fiatal* Máriák vergődéseit is, akik egy-
egy pillanatra megszedülnek, s akiknek lelkét nehéz
átok üli meg, s akiknek virágos kertjében leányszobá-
jukban rontás tépi, szakgatja a rózsaláncokat, a vi-
rágfüzéreket, amiket egykor Amor kezei raktak
össze. — Hosszu várások bús unalmaiba belefásul a
fiatal szív, a fiatal lélek. — Elvérzeni egy sebtől, egy
gondolaton: ez nem leányszív munkája s a sejtés
talál:

„Hol forrón fröcscsen most a vér
Csöndben álhat-e, mondd a véred?“

„Másodszor sárgul a levél
És minden sóhaj mindhiába
S ez a nyár vissza sohse tér ...

Ez a vonás is az ifju magyar Máriák sorsához,
fájdalmához, szerelmük véres átkához tartozik, mert
a viszontlátáskor majd az ajak nem tud megnyilni
engedelmesen, hogy sokszor használt, s azóta ezer-
szer elgondolt kedves, becéző neveket mondjon; a
kar nem fog megmozdulni nemes lendülettel, hogy
fölemeljen, jutalmazzon, s az ajak nem fog megmoz-
dulni, hogy hűségről beszéljen, s mint idegenek, úgy
néznek majd egymás szemébe: mert köztük állanak
ismeretlen, egymás nélkül eltöltött hosszú éjek és
hosszu nappalok:

„Hosszu éjek, hosszú napok
Mint egy gunyos, vendégsereg,
Körülállnak s nem engedik
Hogy egyedül legyek veled.“

Sőt ha még egyedül maradnak is, nem lesznek
egyedül. A rabságos éjek bús térdeplőjét is átok veri:
ölő gyanu, fájó sejtés, gyilkos gondolat hálózza be s
„hónapok buta szenvedése s Szibéria ködbe második“

— míg a Kedves bársonyos, gyöngé kezei simulnak
a meggyötört arc szemgödreibe, egyszer csak
mégis bús éjszakák keserű könnye bugygyan föl uj-
ból s nem tud szabadulni a gondolattól:

„Ha most, ha most valaki jönne ...

— — — — —
Valaki, aki tegnap itt volt,
Itt volt, kellett hogy itt legyen,
Ki épen úgy térdelt, mint most én
Ezen a perzsa szőnyegen.“...

S e megterhelt gondolat elűzi a boldogságot, s
messze űzi a hazatért rabot a fölkinált csókos ajak-
tól, mert úgy érzi, hogy az igazi bánat idehaza van,
s Szibéria szele újból fülébe süvit gunyosan, csufon-
dárosan s a magát megcsaltnak érzett szerelmes
csak a csukott ablakon át küldi sóhajait, csak az aj-
tóig ér el, s úgy érzi: nem szabad benyitni, mert:

„Oly tiszta lehetsz, mint a hó
Oly tiszta lehetsz, mint a harmat,
Az ajkam, ez a keserű ajk
Mult csók nyomát keresi rajtad.

Könnyed, csókod, hiába már
Nem lágyul el aszkéta arcom,
Könnyben, csókban tovább folyik
Tovább folyik emésztő harcom.“

E megterhelt gondolat, a féltékenységnek ölö
mardosó férge az, amely a legtöbb fogolynak lelkét
foglalkoztatja s azon örlő munkát végez. De még in-
tenzivebb erővel ez foglalkoztatja Gyóni Géza lelkét
is. Az ő sorsa egyébként is asszony által volt meg-
pecsételve. Asszony által, de kit még eskü sem köt,
ki csak szeme sugaraival égette be a poéta lelkébe a
dalra készítő vallomást: Muzsád, mindened akarok
lenni. Az lesz-e tisztán, hófehéren, megmaradt-e
olyannak, mint amikor elhagyta, e bizonytalan érzé-

sek jajonganak a Kálváriáról az orosz fogságból írott versek levélcyklusában, melyek — ha levélformájuknál fogva talán kissé egyhanguaknak is látszanak, — a színek, a hangulatok, gazdag skáláján keresztül mutatják be a raboskodó poéta s fogolytársainak szomorú lelkét.

E megterhelt gondolat, a mult csók nyomának sebeket tépő, szaggató hite; e megterhelt gondolat: hogy valaki ott áll a Kedves homloka s mindegyik gondolata mögött, valaki, aki tegnap még itt volt, de kiről hallgat a komorna, a szék, a tükör, a szőnyeg, a pamlag; e megterhelt gondolat, amely, mint sziszegő kérdés tör föl minden köszöntésre: „Ki volt és honnét ismered?” — nyomja majd legfájóbb, legégetőbb jegyét Miasszonyaink, a Magyar Máriák szívére is, akik bár igazán tisztán, hófehéren várnak is idegen rabságban sinylő véreinkre.

Miasszonyaink, magyar Máriák, hát várjátok is csak őket tisztán, hófehéren, — „ifju véretek, az se csapjon ki” — hisz náluk szomorubb, szomorubb ember nincsen a világon; készítsétek hát számukra a hűség koszoruját, mert végtére is, Miasszonyaink Magyar Máriák, kell, hogy *sokaknak* szóljon a köszöntés, — ha majd, ha majd Gyóni Géza bús raktársaival visszajön:

Mit hozok néked Asszonyom:
Életnél is fénylőbb ajándék,
Ezer sátán kísért nyomon,
Hozsánna néked Asszonyom:
Asszonyhoz nem vitt férfi szándék.

Harc és halál nem üz tovább:
Poklába verve minden sátán,
Látod az Isten mosolyát?...
Virágozd fel a nyoszolyát,
Az édenbe megtér már Ádám.“...

Ugy a Kálváriáról ír levelek, mint a fogságból küldött többi versek — melyek a sok rendkívüli hely-

zetbe jutott poéta szívnek s az érzése jogaiért lázongó poéta léleknek megannyi kifejezői a szoros értelemben vett s különösképp elterjedt és szavalt przemysli lantos énekeknek mintegy ellentétei s mégis csodás kiegészítői. A véres, öldöklő harcok után — a szomorú ragságban már többet halljuk beszélni az *embert*, az érző, az igaz, melegszívű poétát, aki bár büszkén emlékezik meg lantos mivoltáról: „Sasok vára ellen büszke ármádiák mikor sorakoztak, Halál zsoldárait ottan én daloltam végvári sasoknak” — de már sokszor háttérbe tolja magában a hőst, s beszél lágy suttogó hangon, s könyörög imádkozik az Álomhoz, hogy mutassa meg képét még egyszer Kedvesének, s tesz őszinte, igaz vallomást a magyar bárd sorsában:

„Heroldja vérrel vert időnek:
Hitet öntök a csüggedőbe
S leszek az öröm száműzöttje
Mikor vigság napjai jönnek.”

Mert: *„Ki vért gázolt, nem tud vig lenni
Cézárt uj bárdok koszorúzzák.”*

Igy adja Önmaga teljes képét, a przemysli hős mellett az embert is, az érző, a vérző, a sóvárgó, a szenvedő embert, akinek a rokkantul hazatérő István testvérhez (ki a szenvedésben lett testvére) csak egy kérése van, amely a boldogságos békéért eseng:

„Testvér, kit visz már boldog végzeted
Áldd meg helyettünk a Tisza vidékét,
S kiknél többet bűnös nem szenvedett
Küldd el nekünk a boldogságos békét.”

Igy adja önmaga teljes képét, a hős mellett az embert, akinek legfájdalmasabb meglátásai közé az omszki emlék tartozik; amint a menekülők vonatán egy asszony, sötét szemén a téboly lángja, melle rongyokba burkolva, Szibéria fagyától dermedve, szopósiára hajolva egy dalt dudol:

„Nőjj fel, nőjj fel szívem virága
 S kik bölcsődet a hóba hányták
 Anyád szívével gyüld, gyüld,
 Rábtartóid rettentő jármát.
 Nőjj fel, nőjj fel szívem virága
 Erős legény légy, mint a szálfá
 S erős karoddal vedd a bombát,
 Vedd a bombát
 A zsarnokoknak hintájára.“

Ez emlék szituációja bizonyos igy játszódott le, de az, akinek e látvány örökre emlék marad, aki a menekülőkhöz részvétellel hajolt le, aki a bosszuló dalt az asszony dudoló ajkára adta, az: Gyóni Géza, az ember, a poéta, aki orosz rabságban orosz nagyságok szellemeit idézve, bennük is az új messiási kort véli látni:

„Puskin nagy lelke Tolstoj, Turgenyew,
 Ha már a gazok elterültek holtan,
 Ti jöttök majd egy Messiás jászolban
 Megváltani a gyötrött népeket?“

Erős, égő színekben jut kifejezésre a szövetségeseinkkel való egység átérzése, a germán és a szittyá ölelkezése. Kart karba téve, vérben való találkozása, amely úgy tűnik föl most, mint „lángvirágai vad gyüldetnek“. De mégis ez az, ami új századoknak hősi legendákat ad, s megérleli jövő gyümölcsét: az isteni békét s áldott színeanyt.

A törökkel való barátságot egy török költő-fogolytársához irt meleg s emelkedett strófákban juttatja kifejezésre. Hamburgtól Konstantinápolyig már egy az Isten s egy a próféta:

„Már egy az Isten: véres akarat
 Megvédeni mindent, mi szívünknek drága,
 E szörnyü férgek ne kuszhasanak
 Török rózsára és magyar rózsára,

Török rózsának és magyar rózsának
Százévek óta vér az ágya, testvér,
Hafiz utóda kincsért se találhat
Testvérebb testvért magyar énekesnél.“

Mindez sok szinnel, meleg hangulattal, nemes
érzéssel, szent sóvárgással, hazalátással, gyönyörű
szép hazaálmodással van megírva, amely átöleli,
fölkarolja a hadifogoly lelkiállapotát, erős és nemes
férfibánattá szűrődött élményeit s azt tudatából ki-
emelve, nemes poémákban adja vissza. Nagy mér-
tékben ébren tartott, irántuk való érdeklődésünk ta-
lán a foglyok lelki világának szélesebb körü átölelé-
sét, tudatossá tételét s megnyilvánulását várta volna
e fogságból hazakerült lélektöredékektől, mert hi-
szen nincs az a legkisebb aprólékosság, legjelenték-
telenebb lélekrezdülés, ami fogoly véreink körül ne
érdekelne bennünket, de bizonynyal, amit a kerülmé-
nyesen hazajuttatott verseskötetben még nélkülö-
zünk, azt meghozza majd a költő magával, ha a bol-
dogságos béke hazahívja őket. De addig csak hadd
verdesse lelkünket a magyar rabok imája, eget meg-
ostromló könyörgése:

„Csukódjatok le rácsos ablakok:
Isten szemei csak ti nyiljatok,
Isten szemei fényes csillagok
Rabságos éjben, bús térdeplésben
Lássátok szegény esdeklő rabot.

— — — — —
Kárpát sziklái égig álljanak,
Tokaj vesszői vassá váljanak
Tépjétek össze erdei vadak
Ki gyűlölt kézzel, rombolna széjjel
Ezer esztendő szent oltárokat.“

Igy imádkozik a magyar bárd — utána és vele
igy imádkoznak a magyar rabok, Isten szemei fé-
nyes csillagok, hát nyiljatok, hát csak vigyázzatok.

Írók harca

Gyóni-e, vagy Ady? Gyóni elhelyezkedése

Végig menve Gyóni Géza kálváriás élettörténetén, végig kísérve őt fejlődési fokozatain, pár vonással meg is állapíthatnók azt a helyet, amit Gyóni újabb nemzeti irodalmunkban elfoglal s talán rámutathatnánk arra az értékre is, amit verseivel képvisel. Mielőtt azonban ezt tenném, nem zárhatom el magamat már a teljes Gyóni-kép kedvéért sem, attól a nagy irodalmi vitától, szinte véresnek nevezhető tollharctól, ami Ady és Gyóni Géza, nemzeti irodalmunk e két erős vénája, e két kimagasló poétája, egyénisége és világnézete körül fölzajlott. A harc, amely annak idején Ady körül folyt, de amely lassanként elült, a háboru e vérzivatarában újból kitört: az a változattal s kibővítéssel, hogy *Adyval szemben* most már az Ady-ellenesek odaállították *Gyóni* Gézát, mint a nemzeti eszmék letéteményesét, neki adva a jogot és a babért arra, hogy a *ma* élő, világharcát vivő magyarságnak érzésvilágát, vágyait, törekvéseit, a jövő zenéjét és boldog alakulásait ő dalolja ki. A vita, a harc sokszor a szenvedély jegyét hordja magán s így természetes, hogy vannak vad hajtásai, kinövésai, amelyek sem figyelmet, sem méltánylást nem érdemelnek. Egyébként is az egész vita, irodalmi per lényegére vonatkozólag, ha valamikor, úgy ebben az esetben is különösképen leghelyesebb a középutra lépni s a vitatkozóktól igazság gyanánt

azokat a tételeket elfogadni, amelyek e középúthoz legközelebb esnek. Mert kétségtelenül mindkét tábor a meggyőződés egyéni igazságán kívül részletekben képvisel több-kevesebb igazságot, de viszont az is kétségtelen, hogy nézőpontjuk, perspektívájuk természetesen következményeképpen tévedéseket is ölelnek föl.

A vita indító oka és ütközőpontja Gyóni Géza volt, ki relativ ismeretlenségből egyszerre országos hírnévre tett szert. Mondhatnók ugyan azt is, hogy e hírnévhez Gyóni Géza szenvedőlegesen jutott s ütközőponttul is aktív cselekvése nélkül szolgált, — mert hisz kezdetben egy körülzárt várban élt, majd orosz fogságba jutott, de viszont ez a megállapítás sem fedné az igazságot, amennyiben Gyóni Géza beleszólt a vitába, illetőleg annak, ha közvetve is, elhintette a magvát akkor, amikor a vihar földjéről erős kitételű, súlyos disztinkcióju levelet, irányverset küldött Nyugatra. A verssel *Rákosi* Jenőt köszöntötte, ki annakelőtte épp a legszigorubb elbírálásban részesítette a Holnaposok s a Nyugatosok irányát. A maga tiszta, világos stílusával s meggyőző érveivel bizonyítgatta, hogy az új modern irányzat — amelynek legfőbb képviselője *Ady*, sajtóorgánuma a Nyugat — nemzeti irodalmunktól elhajlást, távolodást, dekadenciát jelent. A nemzeti ideálok, törekvések helyett idegen, Nyugatos, feslett szellem hódít s a költők értelmes beszédét, a *Petőfi*, az *Arany János* iskoláját fölváltotta a symbolikus érthetetlenség, a színfoltokkal való pemecselés. Nyilvánvaló volt tehát Gyóni Gézának irányzatossága, hogy levelét Nyugatra küldötte s versével *Rákosi* Jenőt köszöntötte.

Hogy Gyóni Géza milyen lelki átalakulásokon ment keresztül s a világháború belőle a nemzeti érzésnek, a magyar léleknek mily hatalmas reakcióját váltotta ki, azt már az előbbi fejezetekben elmondtuk. Hogy *Ady* Endre s a Nyugattal szemben a világháború őt milyen álláspontra helyezte, természet-

tesen e tekintetben helyette vagy nevében senki nem jogosult nyilatkozni, mert a legjobb indulatu nyilatkozat is téves lehet, de viszont véleményt alkothatunk magunknak ama pókhálószerű vonatkozásokból, melyek egész költészetét finom szálakkal átfonják, beszövik.

Azt mindenesetre minden tárgyilagossággal le-
szögezhetjük, hogy a világháboru előtti versei (Szomorú szemmel, Élet szeretője) ugy a külső formát, mint a belső tartalmat illetőleg, ha nem is az Ady bélyegét viselték magukon, de a régi hagyományoktól való elhajtást s az Ady-költészethez való hasonulást jeleztek. Ekkorbéli költészetén Ady Endre hatása, akit egyébként verssel is köszöntött, tagadhatatlanul észlelhető. Ady Endrét szerette, olvasta és nagy készséggel portálta. Ugy szintén a Nyugat is állandó olvasmánya volt. Ha tehát Gyóni Géza irányversét a Nyugat legfőbb képviselői, nevezetesen Ady Endre ellen intézte volna, ugy előttünk barátai előtt, akik közel voltunk szívéhez, lelkivilágához, e szellemi reakció teljesen érthetetlenül állana. Én úgy gondolom, hogy Gyóni Géza általánosított anélkül, hogy oly értelemben általánosítani akart volna, mint ahogy ezt a verse aztán következtetni engedte. A helyes értelmezés szálaít az Adyhoz írt versben vélem megtalálni, melyben Ady *Üstökösnek*, utánzóí pedig „Kérész bolygók falká“-jának van elnevezve.

„Kedvedre volna néked ez a had?
Én nem hiszem, Kérész bolygók falkája
Mig fénysörényed tépázza, cibálja
Tudom előtt mosolygó, bús harag.

És utálod e tolvaj kicsi bandát
Mint *én utálok* s kinek bátor ivén
Mágnesszekered hiába rohant át.“

Ezek ellen a kis „intellektüellek“, a kis „szélkerekplők“ ellen irányulhatott Gyóni Géza verse, akik hazug és téves utánérzésekkel hirdettek szépnek

mindent, ami szeplő. Bizonynal nem gondolt versének megcimezésekor Adyra, akitől tanult, s akinek hatását magán viseli, sem a nyugati irány főbb értékeiből képviselőire: Ignotusra, Babitsra, Dutka Ákosra, vagy Juhász Gyulára. Mert akkor meg verse célját téveztette volna. De mindenesetre a vers az általánosítás s a személyek elleni vonatkozás lehetőségével bírva, alkalmas volt arra, hogy Adyt és táborát e világtusában tehetetlen vergődőknek, elnémult, megfutamodott dekadenseknek tekintsék, akiknek nincs és nem is lehet szavuk ott, hol „vasizmu hősök verik a gyehennát s ahol beszél az Erő s a Vas“. De viszont alkalmas volt a vers arra is, hogy a Nyugatosok ellenszenvét magára hárítsa s hogy Ady Endre egy meggondolatlanul elhamarkodott és kiadott nyilatkozattal elmondja, hogy: Gyóni Géza sohasem is volt és nem is lesz költő. Csak utánérezője ő más nagy költőknek s első sorban neki: Ady Endrének. Ha Ady Endre csak egy tizednyi figyelemmel kísérte is volna Gyóni Géza költői fejlődését és megnyilatkozását, mint ahogy Gyóni Géza kísérte Adyét, úgy bizonynal Ady sem írta volna le a lekicsinylő szavakat, amelyek akkor már ugyszólván az egész nemzet öntudatába ütköztek. Meg is kezdte a nagy támadást a *Budapesti Hirlap* Dunántulija, aki a nemzeti értékek és hagyományok erős és nemes bázisán állva lövöldözte nyilait Adyék táborára és *felekezete* ellen, a *Leveleinek* szánt hely jogosságát azzal igazolva, hogy: „itt két világnézet összeütközéséről van szó, amelynek pere ebben a pillanatban keresi az ítéletet a harcban álló európai nemzetek véres csatamezőin“. A két világnézet a hagyományos, a nemzeti s ezzel szemben a nemzetközi, a dekadens irány; amaz hivatva a jövő kiépítésére s a jövő alakulásaiha nemzeti öntudatot, tartalmat és nemzeti értelmet vinni, emez romboló érzékiség, perverzitás, minden szentnek és értékesnek elvetése, kigunyolása. Amott a nyelv zenéje mögött értelem és tudatosság, erő és kifejezőség, emitt értelmetlen szavak halmaza, üresség és erőtlenség. Az elsőnek, a nemzeti irány-

na
ka
ha
né
ütö
ner
em
sáb

efa,
miv
Dun
hatj
vag
min
tok,
Meg
már
zony
zeng
botl
ha I
ból
miat
testv
ki vé
tézlő
oros
magy
Az É
nak,
S eb
kiseb
hatja
sem.
ről e
fordu
ritmu
Gyón
sem v

nak a képviselője a költészetben Gyóni Géza, a dekadens irányzatnak megteremtője: Ady Endre. A harc megindult, a harc folyt szenvedéllyel, sokszor némely orgánum részéről izléstelenül, gorombán, ütötték Adyt, verték Gyónit, így forgácsolva szét nemzeti irodalmunk értékes elemeit. Bizonyos nemes emelkedettséggel szól közbe *Tiszántuli* az Élet hasábjain a következő részlettel:

„Atyámfiai, nem sir-e a lelketek, szívetek mind-efajta igazságtalanságok miatt? Ugyan kitől függ író mivoltotok? Gyónijé Adytól, Adyé Dunántulitól és Dunántulie Móricztól vagy Mariaytól? Megállapíthatja-e akarmelyitők *ma* annak értékét, ami *ma* vagytok? Ma éltek, éreztek és irtok a holnapért és mind valamennyiteknek azért kellene élnetek, irnotok, éreznetek, hogy ez a holnap *magyar* legyen. Meg van az irodalomban a helyetek s ha ki közületek már a *tegnapé*, az éretten érett már *holnapra* és bizony mondom mindnyájan tanulhattok Dunántulitól zengő, tiszta, magyar szöveget és soha meg nem botlottatok érzésének és írásának magyarságán. És ha Dunántuli „sámán“ öregkora bölcs higgadtságából fölrázkodik ifjonti önteltségtek, gőgös kritikátok miatt, miért rárontani vad harci kedvvel Gyóni Géza testvérünk miatt, ki értünk nagy éhséget szenvedett, ki vérző, synylődő katonáinknak lelkéből szakadt vitézlő dalokat zengett és aki szomorú fogságban az orosz pusztákon keresi vágyva vágyó szemekkel a magyar pusztá délibábját? Miért?“ (Élet 1915. 43. sz.) Az Élet e Tiszántulija igazságot akar adni a vitázóknak, akkor, amikor egyszersmind meg is feddi őket. S ebben áll a vita igazsága. Gyóni Gézát nem tette kisebbé Ady nyilatkozata, Ady értékeit nem vitázhathatja le Dunántuli sem. Még magyarságát illetőleg sem. Kenedi Gézát idézem ismét, aki a dekadensekről elmondotta, hogy: „a magyar nyelvből olyan fordulatokat, összetételeket, hasonlatokat, zenét és ritmust tudtak kicsikarni, ami igazán meglepő.“ Gyóni Géza, Ady hatását el nem tagadhatná, de Ady sem valhatja Gyóni Gézát egyenes utánzójának, mert

egyéniségét még a friss hatások alatt is (Szomoru szemmel) megtudta őrizni, annál inkább tudta magát emancipálni a gránátok földjén, mikor lelke is sajátos, *egyéni* tartalommal, új élményekkel s azok igazságával volt telítve, s tudott lyrájának is sajátosan egyéni hangot és nemzeti tartalmat adni. S a fő eltolódás Adytól épen tartalomban rejlik. Gyóni Géza költészetében a tengereket zugásba, a földet reszgésbe, a népeket mozgásba hajtó erők és harci események megtalálták a költői kifejezést, s fölvonultatta előttünk nemzeti multunk minden dicsőségét hősiességét megelevenítő példákban s versei a megmozdult, haláltáncra kelt, élettusára szállt magyarság lelki élményeinek lettek kifejezői. Hős korszaknak hős költeménye minden verse. Modern háborúnak modern lantosa minden ízében. A régi hagyományos kereteket ugyan áttörte, de azok értékeit a modern költészet értékeivel olvasztotta össze önlelkében, s juttatta azokat kifejezésre. Előbbi lyrájában a nemzeti élet küzdelme, pártokra osztató szociális törekvése van inkább képviselve, háborus lyráját már az egész magyarság élet-halál harca, együttes erőfeszítése ihleti meg. Radikális, egészen új irányt nem képvisel ugyan irodalmunkban, de újszerűvé teszi jelentőségét mégis az a nemzeti tartalom, amelynek igazsága a poétai szépségeken kívül is megadja neki az értéket s a nemzet elismerését. S mert a nemzeti tartalmat önmagában oly kifejezően tudta bele olvasztani a modern formákba, a magyar nyelv újszerű kifejezéseibe és fordulataiba, — mint azt hozzá hasonlóan senki nem cselekedte, ily értelemben irányát újnak is nevezhetjük, amely fejlődés, újszerűség biztos bázist jelent a magyar lyrában. S ha Gyóni Géza e bázisra állva hallatja majd tovább is lyráját, s eszméit, gondolatait e bázisról kapcsolja bele a jövő küzdelmébe, s nemzeti létünk jelentőségének tudatát onnan ébresztgeti, úgy a nemzet érdeklődése és figyelme biztosítva lesz ezentul is számára, s költészete a nemzeti költészet méltó fejlődését és továbbalakulását fogja jelezni. De viszont igazságot kelt

ad
let
va
Ad
nek
tün
kö
gyo
tan
egy
kör
haz
az
Her
orka
figy
nek,
ülő
lan
harc
ha a
szikl
zsol
lehet
nagy
az ő
dig a
től n
mará
is az
przer
a pol
bolik
leigá
kelés
sége,
Élet,
Béké
lapon
vanna

adni a tekintetben is, hogy Gyóni, Ady nélkül nem lett volna a világháborúnak az a lirikusa, aki az Adyval való szellemi kapcsolat folytán lett számunkra. Ady tehát oly értéket képvisel irodalmunkban, akinek hatása semmiféle fejlődésben nyomtalanul el nem tűnik. S hogy a világháboruban — mint a most élő költők egyik legnagyobbika — vagy *talán* legnagyobbika — költészetével, ő a mindig harcos, s mostan békéltető, nem vállalkozott aktív szerepre, azt egyéniségének örök titkán kívül bizonynyal a külső körülmények is magyarázzák. Ha Gyóni Géza idehaza maradt volna, s nem lett volna körülgűrűzve az életet fojtogató ellenség által, s nem lett volna Heroldja vérrel vert időeknek, úgy bizonynyal dalainak orkánszerű zengése sem vonta volna magára a figyelmet. Igazi Tyrteusz csak az lehet, aki mindennek, ami fájdalom és hősiesség, átélője is. Az itthon ülő Tyrteusok hangja fals és hamisan zengő. Jogtalan igényeket támasztottak tehát Ady ellen is, mikor harci dalt vártak tőle. Lehet, hogy a gránátok földjén ha azok fölötté zugtak volna el, s ő kényszerült volna sziklafalat állni, a ránk zúdult erők ellen, ő is a halál zsoltárait énekelte volna a végvári sasoknak, bár lehet, hogy ő ott is csak megmaradt volna a *ma* „legnagyobb szenvedőjének; de bűnül lehet-e fölronni azt az ő kultur finom lelkének és idegzetének, mikor mindig azt hittük, hogy a huszadik század kulturemberétől már örökre távol is marad az egymás husába marás, a pokoli vérfürdő. Pár évvel előbb még *Gyóni* is azt mondotta: Cézár én nem megyek. S ha *Gyóni* przemysli verses kötetét úgy jellemezzük, hogy az a pokoli élet-halál harc költői lihegése, úgy e szimbolikus versére azt mondhatjuk, hogy ez: elnyomott leigázott millió lélek diadalmas ébredése, öntudatra kelése, az élni vágyás, az élni akarás joga, szent öröksége, maga az egészséges, a lüktető, a diadalmas Élet, „e szent gyönyörűség“ dala, költői muzsikája. Békében a distingciókat könnyű megvonni a papírlapon, népek világtusáján a lelkeknek új ébredései vannak, melyek színesen lobognak — aztán megint

kialusznak hogy kezdődjék a régi Élet. Hogy Gyóni Géza lelkének harci lobogása örök életü-e, azt ő tudja, ő érezi. Annyit azonban mindannyian tudunk, hogy annak a léleknek, mely benne oly nemesen, s annyi öntudattal lobogott föl, s melynek tüze milliók lelkét lobogtatta felénk, oly hatalmas megszólaltatója lett, hogy méltón és büszkén iktathatják be nevét nemzeti irodalmunk igazi nagyságai közé azok is, akik a nemzeti Geniusz teremő erejét benne látják most megtestesülve lenni, s azok is, én is, akik Ady Endrében egy sajátosan nagy, egyedül álló poétát tudnak és ismernek, s Gyóni Géza költészetében is inkább az emberséges embert, a poétát szeretik meg, mint a hőst, a katonát.

A
ták s
1902.
szorítá
többi
viselte
sekkel
lelke z
meglát
választ
nála h
rűlmén
amikor
deklód
dalmun
minden
örizett
hányt
megfig
megfel
szehoz
bennün
tuk, ér
hallgat
kedvéb
fog do
agyonf
huzódh
ihatunk

y Gyóni
, azt ő
tudunk,
nesen, s
e milliók
laltatója
e nevét
azok is,
e látják
kik Ady
poétát
tében is
tik meg.

Előszó helyett

Az öreg koronázó város — Pozsony — falai hívták s fogadták be e könyv íróját is Gyóni Gézával, 1902. szeptemberében. Már az első kollégialis kézszorításkor, mély tűzü szeme közé nézve, valami, a többi theologus társaktól megkülönböztető érzéssel viseltettem iránta s hogy pedig szívünk baráti érzésekkel kapcsolódott össze s lelkem közelférhetett lelke zsenijéhez, valami csodálatos ösztöntől, vagy meglátástól vezéreltetve, ha a mértföldek sokasága választott is el tőle, lelkemet, figyelmemet körülvé, nála hagytam. Mert még legvigasztalanabb életköriülményei közepett is úgy éreztem, hogy eljő az idő, amikor minden, mi vele történt és történik, a közérdekklődés tárgya lesz s köze lesz hozzá nemzeti irodalmunknak. — E jövőbe látás készített föl fogom minden szint, minden hangot, mely belőle áradt, s őriztette meg velem még baráti levelzését is, amely hányt vetett életének oly szomorú kifejezője. S e megfigyelő, följegyző törekvésemnek annál inkább megfelelhettem, mert életünket a sors is nagyon összehozta, egymáshoz verte. Hányt ide, vetett oda bennünket a sors kinem mérhető szeszélye, de tudtuk, éreztük mindig, hogy a szétverődések s nagy hallgatások után is van azért számunkra egy jókedvében kijelölt helye, ahol szívünk megint egybe fog dobanni, s ahol, Gyóni szavaival élve, mi „az agyonfáradtak, a nincs nálunk elárultabbak összébbs huzódhatunk, egymásba kulcsolva árva újjainkat s ihatunk a feledés italából, mert bús testvérek a halál

völgyén jó hogyha néha összebujnak. — Jó hogy ha néha összebujnak s megbékült szívvvel énekelnek.“

S eme, egyik, vagy másikunk életére mindig nagy fontosságu találkozások szinte babonás hittel, csodás erővel voltak ránk, s a meghittség, a bizalom s a testvériség nem köznapi érzéseinek lettek okozói.

A révbe érő mégis én voltam előbb. De révbe jutásom pihenőt nyújtott zaklatott barátomnak is. Ha másképp nem is, a baráti szív tüzhelye körül igen. S a budapesti fasori evangélikus templom, hova akkor igehirdetői hivatásom kötött, neki is nyugalmat s békességet adott s halkszavu nótákat s álmokat sutogva fedett el bennünket a Fasor gesztenyése. — A vihar keze aztán újból fölkapta, vetette ide, hánytá amoda, majd orkánok támadtak, kezdettek zúgni körülöttünk s világégéseknek lettünk szomorú tanúi. S ez orkánok zugása, világégések közepett egyszer csak csodás zenéjü hangokat hallottunk s aranyveretü poémák verődtek szívünkhöz s orkánok zugásából, világégések tüzéből, világzengések khaoszából egy név vetődött föl és lett ismeretessé: Gyóni Géza neve. S e nevet s annak hordozóját — ki azóta sasok büszke várából — Przemyslből — orosz rabságba hurcoltatott, ugyszólván mindenki megszerette, anélkül, hogy ismernék az ő életkálváriáját s tudnák azt, hogy e szeretetre mennyire érdemes. S e névről azóta sokat is beszélnek, de sokszor, még a legjobb akarói is nagy tájékozatlansággal s hamis adatok közlésével. — Róla adott írásommal akartam az iránta érdeklődőket ő hozzá közelebb elvezetni, népünk, nemzetünk eme remekbe formált, de a világviharok zúgásáig annyira mostoha, kálváriázó gyermekére rámutatva: ecce homo.

Én magam pedig babonás hittel, csodás nagy erővel telt reménységgel várom az órát, a találkozást, amikor sorsisten újból összedobbantja nagy jó kedvében szíveinket.

Gyuró, 1917. június havában.

Nagy Lajos

Tartalom

	Oldal
Életutja, története	3
Költészete, fejlődése	22
„Senki küldöttje“	44
A világháboru költője	49
Miasszonyaink, a magyar Máriák	63
Írók harca	73
Előszó helyett	81

gy ha
ek.“
mindig
hittel,
zalom
közöi.
révbe
is. Ha
n. S a
akkor
s bé-
sut-
— A
ányta
ni kö-
nui. S
yszer
rany-
zugá-
szabó!
Géza
sasok
ságba
e, an-
udnák
névről
gjobb
köz-
iránta
pünk,
harok
ekére

nagy
lálko-
gy jó

Lajos

Szerzőtől megjelent könyvek:

1. EGYEDÜL

Versek. Elfogyott.

2. ISTEN ÉS A HÁBORU

Röpirat. Budapest, 1915. Ára 50 fillér

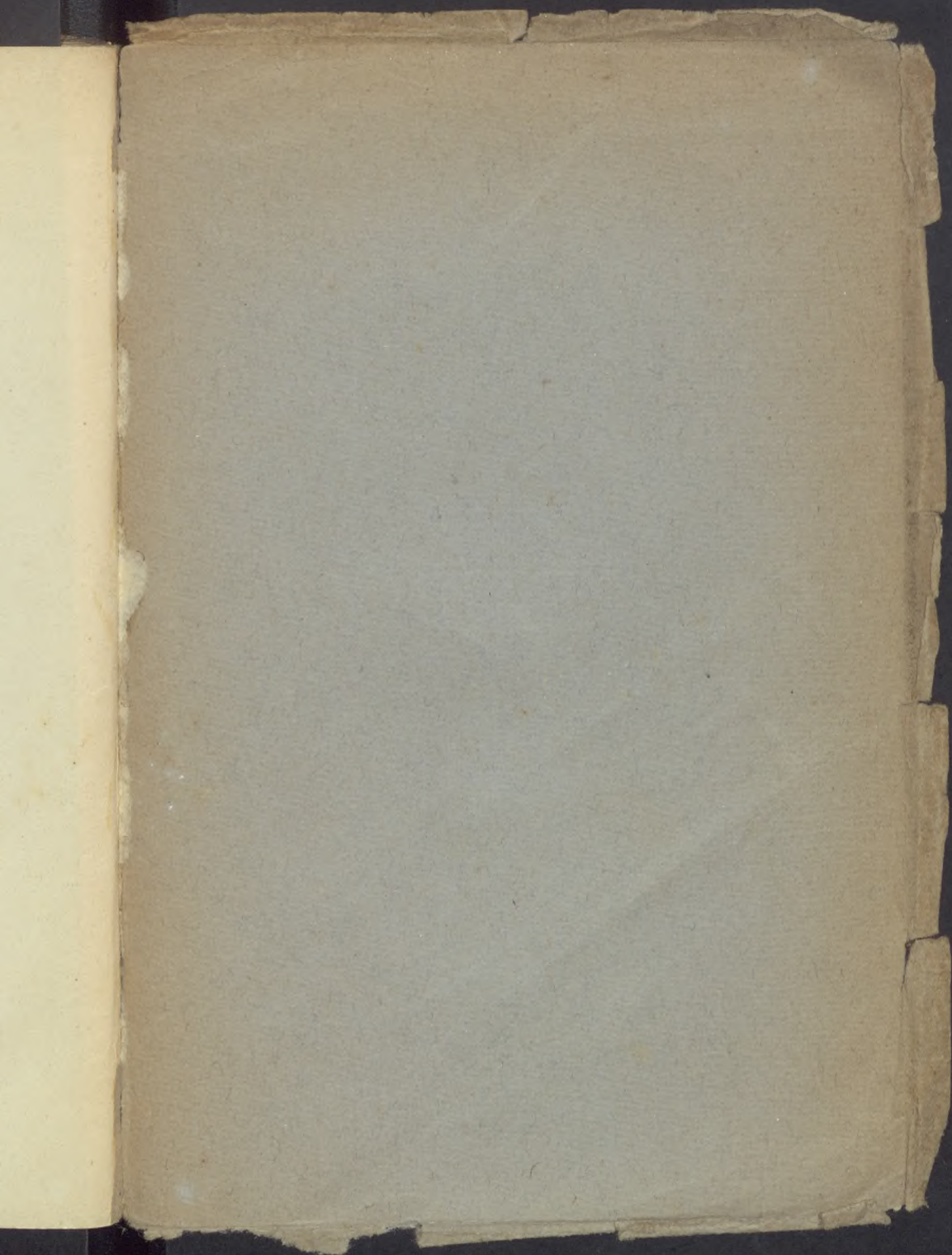
3. JELEK ÉS PRÓFÉCIÁK

Budapest, 1917. — Ára 2 kor. 40 fill.

4. BÁBEL VIZEINÉL

Versek. Budapest, 1917. Ára 3 kor.

Megrendelhetők a szerzőnél: Gyuró (Fehérmegye) s kaphatók minden könyvkereskedésben.

Ára 3 kor.

